

26 Μαρτίου, 1996

[ΠΙΚΗΣ, Π., ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ,
ΧΑΤΖΗΤΣΑΓΓΑΡΗΣ, ΝΙΚΗΤΑΣ, ΑΡΤΕΜΙΔΗΣ, ΑΡΤΕΜΗΣ,
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ, Δ/στές]

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΥΡΟΓΕΝΗΣ,

Αιτητής,

v.

ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ (ΑΡ. 3),

Καθ' ων η αίτηση.

(Εκλογική Αίτηση Αρ. 1/95)

5 *Συνταγματικότητα νομοθεσίας — Πρόνοιες του περί Πληρώσεως Κενω-
θείσας Βουλευτικής Έδρας Νόμου του 1986 (Ν. 95/86) προβλέπουσες
την πλήρωση βουλευτικής έδρας με απόφαση του Εφόρου Αναπληρω-
ματικής Εκλογής και όχι διενέργεια αναπληρωματικής εκλογής, κηρύ-
χθηκαν αντισυνταγματικές ως προσκρούουσες στο Άρθρο 66.2 του Σι-
ντάγματος.*

10 *Αποφάσεις και διατάγματα — Απόφαση επί συνταγματικότητας νόμου —
Αναδρομική ισχύ, δεν μπορεί να έχει.*

15 *Αποφάσεις και διατάγματα — Απόφασεις Ανώτατου Δικαστηρίου επί θε-
μάτων συνταγματικότητας Νόμου — Αναθεώρηση και απόκλιση από
το λόγο τους, είναι δυνατή, δεν υπάρχει συνταγματικό κώλυμα.*

20 *Αρχή του διαχωρισμού των εξουσιών — Μελλοντική ισχύς απόφασης επί
συνταγματικότητας νόμου — Ανάλυση εξουσίας από το Ανώτατο Δι-
καστήριο για την πρόσδοση μελλοντικής ισχύος σε δικαστική απόφα-
ση επί συνταγματικότητας νόμου, αντιστρατεύεται την αρχή του δια-
χωρισμού των εξουσιών.*

25 *Ο υποψήφιος κ. Χρ. Κατσαμπιάς ανακηρύχθηκε με απόφαση του
Εφόρου Αναπληρωματικής Εκλογής βουλευτής της εκλογικής περιφέ-
ρειας Λευκωσίας, μετά την παραίτηση του βουλευτή κ. Α. Μαρκίδη. Ο
κ. Γ. Μαυρογένης αποτυχών ανεξάρτητος υποψήφιος στις βουλευτικές
εκλογές του 1991 προσέβαλε με εκλογική αίτηση την απόφαση.*

Νομοθετικό έρεισμα της απόφασης του Εφόρου και της ανακήρυξης ήταν ο περί Πληρώσεως Κενωθείσας Βουλευτικής Έδρας Νόμος του 1986 (Ν. 95/86) που πρόβλεπε ότι κενωθείσα βουλευτική έδρα πληρώνεται με την ανακήρυξη του επιλαχόντος κατά τις τελευταίες βουλευτικές εκλογές υποψηφίου του κόμματος στο οποίο έχει προσκυρωθεί η έδρα, νοουμένου ότι αποδέχεται τη θέση και ο αρχηγός του κόμματος πιστοποιεί ότι εξακολουθεί να ανήκει στο κόμμα. 5

Ο αιτητής προσέβαλε την ανάδειξη του κ. Χρ. Κατσαμπιά στο βουλευτικό αξίωμα σαν αντισυνταγματική για το λόγο ότι παραβίαζε τις διατάξεις του Άρθρου 62.2 του Συντάγματος. Εισηγήθηκε ότι η κενωθείσα βουλευτική έδρα θα έπρεπε να πληρωθεί με αναπληρωματική εκλογή, όπως προβλέπει το Σύνταγμα στο Άρθρο 62. 10

Στην *Angelides v. Peta and Others* (1988) 1 C.L.R. 173 (απόφαση πλειοψηφίας) αποφασίστηκε ότι οι διατάξεις του περί Πληρώσεως Κενωθείσας Βουλευτικής Έδρας Νόμου του 1986 που προβλέπουν πλήρωση κενωθείσας έδρας με απόφαση του Εφόρου Αναπληρωματικής Εκλογής και όχι αναπληρωματική εκλογή, ήταν σύμφωνες με το Άρθρο 66.2 του Συντάγματος. 15 20

Ο δικηγόρος του αιτητή, εκ μέρους του, κάλεσε το δικαστήριο να αποστεί από το λόγο (ratio) της *Angelides* και να ανατρέψει το δικαστικό προηγούμενο, το οποίο χαρακτήρισε σαν καταφανώς εσφαλμένο ώστε να δικαιολογείται τέτοια απόκλιση και απομάκρυνση από το λόγο του. 25

Ο Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας εκ μέρους του Εφόρου Αναπληρωματικής Εκλογής και οι συνήγοροι των άλλων διαδίκων, υποστήριξαν ότι ο λόγος της *Angelides* ήταν έγκυρος και έπρεπε να ακολουθηθεί και ότι η απόφαση του Εφόρου έπρεπε να επικυρωθεί. 30

Στις 8 Φεβρουαρίου 1996, με απόφαση του Δικαστηρίου, διατάχθηκε το επανάνοιγμα της υπόθεσης για να ακουστούν οι διάδικοι αναφορικά με δύο θέματα:- (α) Δυνατότητα μη αναδρομικότητας ή μόνο μελλοντικής ισχύος τυχόν ανατρεπτικής απόφασης της *Angelides v. Peta and Others* (1988) 1 C.L.R. 173 και (β) η κατά το Σύνταγμα δυνατότητα ανατροπής προηγούμενης απόφασης του Ανωτάτου Δικαστηρίου, στην άσκηση των αρμοδιοτήτων του ως Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, με την οποία κηρύσσεται νόμος ως συνταγματικός. 35 40

Το επίδικο θέμα στην αίτηση ήταν η εγκυρότητα της εκλογής του κ. Χρ. Κατσαμπιά στο βουλευτικό αξίωμα για την πλήρωση βουλευτικής έδρας η οποία κενώθηκε με την παραίτηση του βουλευτή ο οποίος είχε

εκλεγεί στο βουλευτικό αξίωμα κατά τις προηγούμενες εκλογές του 1991. Το Δικαστήριο έθεσε τα ακόλουθα ζητήματα προς απάντηση και σε συνάρτηση προς αυτά έκρινε την εγκυρότητα της εκλογής του κ. Χρ. Κατσαμπιά: (α) Παρέχεται ή όχι η ευχέρεια στο Δικαστήριο να αποστεί από το λόγο της απόφασης στην *Angelides* ως προς την κρίση της συνταγματικότητας του Ν. 95/86; (β) Πότε δικαιολογείται απόκλιση από το λόγο προηγούμενης δικαστικής απόφασης (γ) Κατά πόσο συντρέχουν οι προϋποθέσεις για απομάκρυνση από το λόγο της *Angelides*, (δ) Κατά πόσο παρέχεται εξουσία για την πρόσδοση μελλοντικής ισχύος σε ανατρεπτική απόφαση του Δικαστηρίου και αν ναι κατά πόσο δικαιολογείται η άσκησή της στην προκειμένη περίπτωση.

Αποφασίστηκε κατά πλειοψηφία, Πικής, Π., Δημητριάδης, Δ., Παπαδόπουλος, Δ., Χατζητσαγγάρης, Δ., Νικήτας, Δ., Αρτέμης, Δ. και Κωνσταντινίδης, Δ., ότι:

(1) Δεν υφίσταται συνταγματικό κάλυμμα ως προς την αναθεώρηση και απόκλιση εφόσον κριθεί διακυλογημένο από το λόγο της απόφασης στην *Angelides*, δηλαδή από την αρχή δικαίου στην οποία θεμελιώνεται το αποτέλεσμα της.

(2) Ο λόγος της *Angelides* ως προς τη συνταγματικότητα του Ν. 95/86 είναι εσφαλμένος. Οι πρόνοιές του για την πλήρωση κενωθείσας βουλευτικής έδρας προσκορούν στις διατάξεις του Άρθρου 62.2 του Συντάγματος και είναι αντισυνταγματικές επειδή προβλέπουν την πλήρωση κενωθείσας βουλευτικής έδρας με τρόπο άλλο από τη διενέργεια αναπληρωματικής εκλογής, ως εκ τούτου η απόφαση του Εφόρου επίσης προσκορεί και είναι αντίθετη προς το Σύνταγμα και για το λόγο αυτό πρέπει να ακυρωθεί.

(3) Μόνο στη Βουλή των Αντιπροσώπων παρέχεται εξουσία ορισμού ημερομηνίας ισχύος του νόμου άλλη από εκείνη της έκδοσής του. Η ανάληψη εξουσίας για την πρόσδοση μελλοντικής ισχύος σε δικαστική απόφαση που κρίνει νόμο ή απόφαση αντισυνταγματική, θα έθετε τη δικαστική λειτουργία υπεράνω του Συντάγματος, εφόσον θα της παρείχε τη δυνατότητα συγχώρησης αντισυνταγματικών πράξεων προς ζημία του κράτους δικαίου που θεμελιώνεται στην υπεροχή του Συντάγματος έναντι παντός νόμου ή απόφασης αρχών ή οργάνων της Δημοκρατίας και έναντι κάθε εξουσίας στη Δημοκρατία. Ως εκ τούτου, για λόγους τόσο συνταγματικής τάξης όσο και για λόγους που ανάγονται στη φύση της δικαστικής λειτουργίας και το διαχωρισμό της από τη νομοθετική λειτουργία, δεν παρέχεται ευχέ-

ρεία πρόσδοσης μελλοντικής ισχύος σε δικαστική απόφαση.

Ο Αρτεμίδης, Δ., με δική του δι'ιστάμενη απόφαση, αποφάσισε, ότι:

- 1 5
- (1) Το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο έχει εξουσία να ανα-
τρέπει προηγούμενη απόφασή του με την οποία νόμος κρίθηκε
συνταγματικός αλλά με πολύ μεγάλη δυσκολία και σε σπάνιες
περιπτώσεις εφόσον διαπιστωθεί ως αντικειμενικό γεγονός,
10 ότι η εφαρμογή της λανθασμένης απόφασης επιφέρει άδικα
αποτελέσματα και δημιουργεί δυσμενείς επιπτώσεις.
- (2) Η απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην *Angelides* δεν
πρέπει να ανατραπεί διότι αυτό δεν ενδείκνυται για το λόγο
15 ότι συνηγορούν εναντίον μιας τέτοιας απόφασης οι νομολο-
γιακές αρχές του Κοινοδικαίου και της πρακτικής που ακο-
λουθείται, αλλά προπαντός η ιδιάνυμη διατύπωση των
Άρθρων 136, 145 και 148 του Συντάγματος.
- (3) Δεν υπήρξε εισήγηση πως η επίμαχη διάταξη του εκλογικού νό-
20 μου Ν. 95/86 εφαρμοζόμενη δημιουργεί άδικες καταστάσεις ή
επιφέρει δυσμενείς συνέπειες και συνεπώς δεν συντρέχουν οι
προϋποθέσεις ανατροπής της αποφάσεως στην *Angelides*.

Ο Νικολάου, Δ., επίσης με δική του δι'ιστάμενη απόφαση, αποφά- 25
σισε, ότι:

- (1) Το γεγονός ότι μια προηγούμενη απόφαση του Ανωτάτου Δι-
καστηρίου είναι εσφαλμένη, δε δικαιολογεί την ανατροπή της.
30 Πρέπει να συντρέχουν και άλλες περιστάσεις που να την καθι-
στούν αναγκαία και προπάντων τα τυχόν προβλήματα που θα
προκύψουν.
- (2) Η *Angelides*, με την οποία αποφασίστηκε ότι οι διατάξεις του
Ν. 95/86 περί ανακήρυξης στο βουλευτικό αξίωμα επιλαχόντος
υποψηφίου είναι σύμφωνες με το Σύνταγμα, είναι εσφαλμένη.
35 Παρά τούτο δε δικαιολογείται η ανατροπή της διότι δε συ-
ντρέχει οποιαδήποτε αναγκαία κατάσταση όπως η εξ αιτίας της
δημιουργία δυσχερειών. Αλλά και να συνετρέχει τέτοια περι-
40 σταση αυτή θα έπρεπε να συνυπολογιστεί με τα πολιτειακά και
άλλα προβλήματα που θα προέκυπταν από την ανατροπή της.

Η αίτηση έγινε δεκτή κατά πλειοψηφία.

Αναφερόμενες υποθέσεις:

- 5 *Μαυρογένης ν. Βουλής των Αντιπροσώπων και Άλλων (Αρ.2), (1995) 1 Α.Α.Δ. 1034,*
- Angelides v. Peta and Others (1988) 1 C.L.R. 173,*
- Μαυρογένης ν. Βουλής των Αντιπροσώπων (1996) 1 Α.Α.Δ. 49,*
- 10 *Linkletter v. Walker, 381, US 618, 14 L ed 2d 601, 85 S Ct 1731,*
- Dan Tehan, Sheriff of Hamilton Country, Ohio v. United States Ex Rel. Edgar I. Shott, Jr., 382 US 406, 15 L ed 2d 453, 86 S Ct 459, reh den 383 US 931, 15 L ed 2d 850, 86 S Ct 925,*
- 15 *City of Phoenix, Arizona, et al. v. Kolodziejcki, 399 US 204, 26 L Ed 2d 523, 90 S Ct 1990,*
- Joseph O. Cipriano v. City of Houma et al., 395 US 701, 23 L Ed 2d 647, 89 S Ct 1897,*
- 20 *Mapp v. Ohio (1961) 367 US 643, 6 L ed 2d 1081, 81 S Ct 1084, 84 ALR 2d 933,*
- 25 *Norton v. Shelby Country [1885] 118 US 425 (445),*
- Geelong v. Harbor Comrs v. Gibbs Bright (P.C.) [1974] 2 W.L.R. 507,*
- Νικολάου κ.ά. ν. Νικολάου και Άλλου (Αρ. 2), (1992) 1 Α.Α.Δ. (B) 1338,*
- 30 *Pieris v. Republic (1983) 3 C.L.R. 1054,*
- Γενακίττου κ.ά. ν. Δημοκρατίας, Συνεκδ. Υποθέσεις 403/89, 508/89, 591/89, ημερομ. 30.10.1992,*
- 35 *Μιχαήλ Θεοδοσίου Λτδ ν. Δήμου Λεμεσού (1993) 3 Α.Α.Δ. 25,*
- Συμβούλιο Εγγραφής Αρχιτεκτόνων και Πολιτικών Μηχανικών ν. Κωνσταντίνου και Άλλων (1994) 3 Α.Α.Δ. 453,*
- 40 *Pavlidis v. Republic (1967) 3 C.L.R. 217,*
- Chancery Lane Safe Deposit ect. v. L.R.C. [1966] 1 All E.R. 1,*

- Ελευθερίου - Κάγκα v. Δημοκρατίας, Υπόθεση Αρ. 494/87, ημερομ. 13.2.1994,*
- O'Connell v. R. [1844] 11 Cl and F. 155,* 5
- De Lasala v. De Lasala [1979] 2 All E.R. 1146,*
- St. Joseph Stock Yards Co v. U.S. [1936] 298 U.S. 38,*
- R. v. Shivpuri [1986] 2 All E.R. 334,* 10
- Republic v. Demetriades (1977) 3 C.L.R. 213,*
- Δημοκρατία v. Θαλασσινού (1991) 3 Α.Α.Δ. 203,* 15
- Kyriacou v. Minister of Interior (1988) 3 C.L.R. 643,*
- Republic v. Nissiotou (1985) 3 C.L.R. 1335,*
- President of the Republic v. House of Representatives (1986) 3 C.L.R. 1439,* 20
- Δημοκρατία v. Γιάλλουρον κ.ά. (1995) 3 Α.Α.Δ. 363,*
- Republic v. Christoudia (1988) 3 C.L.R. 2622,* 25
- Anderton v. Ryan [1985] 2 All E.R. 355,*
- Miliangos v. George Frank (Textiles) Ltd [1975] 3 All E.R. 801,* 30
- The Board for Registration of Architects and Civil Engineers v. Kyriakides (1966) 3 C.L.R. 640,*
- Improvement Board of Eylenja v. Constantinou (1967) 1 C.L.R. 167,* 35
- P.I.K. v. Καραγιώργη και Άλλων (1991) 3 Α.Α.Δ. 159,*
- Πρόεδρος της Δημοκρατίας v. Βουλής των Αντιπροσώπων (1991) 3 Α.Α.Δ. 252,* 40
- Ευθυμίου (1991) 3 Α.Α.Δ. 299,*
- Food Corp. of India v. Antclizo Shipping [1988] 2 All E.R. 513,*

- Reg. v. Nat. Ins. Comr., Ex P. Hudson (H.L. (E)) [1972] A.C. 944,*
Informative Article by H.H. Walker Lewis at [1954] 40 A.B.A.J. 15,
- 5 *R. v. Webb [1848] 2 C. & K. 933,*
Martin's Case [1747] 2 Russ and M. 674n,
- 10 *Δημητριάδης ν. Δημοκρατίας (1977) 3 Α.Α.Δ. 205,*
Μικρομιμάτης, 2 Α.Α.Σ.Δ. 125,
Rakhit v. Carty [1990] 2 All E.R. 202,
- 15 *Moodie v. I.R.C. [1993] 2 All E.R. 49,*
Milliangos v. Frank (Textiles) Ltd [1976] A.C. 443,
Havana Railways [1961] A.C. 1007,
- 20 *Cassell and Co. Ltd v. Broom [1972] 1 All E.R. 801,*
Harbor Trust Commissioners v. Gibbs Bright and Co. [1974] W.R. 507,
- 25 *A.B.P. Holdings Ltd v. Κιταλίδη (Αρ. 2), (1994) 1 Α.Α.Δ. 694,*
Δημοκρατία ν. Ηλιάδη (1989) 3(Δ) Α.Α.Δ. 2360,
- 30 *Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλής των Αντιπροσώπων (1985) 3*
Α.Α.Δ. 1724,
Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλής των Αντιπροσώπων (1992) 3
Α.Α.Δ. 458,
- 35 *Ιωαννίδης ν. Αστυνομίας (1973) 2 Α.Α.Δ. 125,*
Jones v. Secretary of State [1972] 2 All E.R. 145,
- 40 *Knüller Ltd v. DPP [1972] 2 All E.R. 898,*
Shaw [1961] 2 All E.R. 446,
Fitzleet Estates Ltd v. Cherry [1977] 3 All E.R. 996,

Γενικός Εισαγγελέας ν. Ιμπραχίμ και Άλλοι (1964) Α.Α.Δ. 195.

Εκλογική Αίτηση 1/95.

Αίτηση με την οποία προσβάλλεται ως αντισυνταγματική η απόφαση του Εφόρου Αναπληρωματικής Εκλογής για ανακήρυξη του κ. Κατσαμπά στο βουλευτικό αξίωμα. 5

Χρ. Κληρίδης με Ν. Πιριλλίδη, για τον Αιτητή.

10

Ε. Ευσταθίου, για τους Καθ' ων η αίτηση 1.

Α. Μαρκίδης, Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας, με Π. Πολυβίου και Γεωργία Φράγκου, Ανώτερη Δικηγόρο της Δημοκρατίας, για τον Καθ' ου η αίτηση 2. 15

Νίνα Ιωάννου για .Γ.Αγαπίου, για τον Καθ' ου η αίτηση 3.

Π. Δημητρίου, για τους Καθ' ων η αίτηση 4.

20

Καμιά εμφάνιση για τους Καθ' ων η αίτηση 5.

Γ. Μαυρογένης, Αιτητής παρών

Χρ. Κατσαμπάς, Καθ' ου η αίτηση 3, παρών.

25

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ: Η απόφαση της πλειοψηφίας, ΠΙΚΗΣ, Π., ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, Δ., ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Δ., ΧΑΤΖΗΤΣΑΓΓΑΡΗΣ, Δ., ΝΙΚΗΤΑΣ, Δ., ΑΡΤΕΜΗΣ, Δ., ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Δ., θα δοθεί από το Γ. Μ. ΠΙΚΗ.Π. 30

ΠΙΚΗΣ, Π.: Ο κ. Γ. Μαυρογένης, εκλογέας της εκλογικής περιφέρειας Λευκωσίας, αποτυχών ανεξάρτητος υποψήφιος στις τελευταίες γενικές βουλευτικές εκλογές του 1991, προσβάλλει, με την παρούσα εκλογική αίτηση, την απόφαση του Εφόρου Αναπληρωματικής Εκλογής, βάσει της οποίας ο κ. Χρ. Κατσαμπάς ανακηρύχθηκε Βουλευτής της εκλογικής περιφέρειας Λευκωσίας, για την πλήρωση της βουλευτικής έδρας που κενώθηκε με την παραίτηση του κ. Α. Μαρκίδη από το βουλευτικό αξίωμα. 35

40

Όπως διαπιστώσαμε στην ενδιάμεση απόφασή μας της 8ης Δεκεμβρίου, 1995 (*Μαυρογένης ν. Βουλής των Αντιπροσώπων και Άλλων (Αρ.2)* (1995) 1 Α.Α.Δ. 1034 (απόφαση πλειοψηφίας)), το αντικείμενο της εκλογικής αίτησης του κ. Μαυρογένη είναι η εγκυ-

ρότητα της εκλογής του κ. Κατσαμπά στο βουλευτικό αξίωμα.

5 Η απόφαση του Εφόρου λήφθηκε και η εκλογή διενεργήθηκε βά-
σει των διατάξεων του περί Πληρώσεως Κενωθείσης Βουλευτικής
Έδρας Νόμου του 1986 (Ν. 95/86). Ο νόμος προβλέπει ότι κενωθεί-
σα βουλευτική έδρα πληρώνεται με την ανακήρυξη του επιλαχό-
ντος κατά τις τελευταίες βουλευτικές εκλογές υποψηφίου του κόμ-
ματος, στο οποίο είχε προσκυρωθεί η έδρα, νοουμένου ότι αποδέ-
χεται τη θέση και ο αρχηγός του κόμματος πιστοποιεί ότι εξακο-
10 λουθεί να ανήκει στο κόμμα.

15 Η απόφαση για την ανάδειξη του κ. Κατσαμπά στο βουλευτικό
αξίωμα προσβάλλεται ως αντισυνταγματική, για το λόγο ότι παρα-
βιάζει τις διατάξεις του Άρθρου 66.2 του Συντάγματος. Η θέση του
αιτητή είναι ότι η κενωθείσα βουλευτική έδρα πληρώθηκε κατά τρό-
πο άλλο από εκείνο τον οποίο ορίζει το Σύνταγμα. Το Άρθρο 66
του Συντάγματος προβλέπει:-

20 "1. Οι γενικαί εκλογαί διά την Βουλήν των Αντιπροσώπων
διενεργούνται κατά την δευτέραν Κυριακήν του αμέσως προη-
γουμένου του καθ' ον λήγει η περίοδος της απερχομένης Βουλής
των Αντιπροσώπων μηνός.

25 2. Κενωθείσα βουλευτική έδρα πληρούται δι' αναπληρωμα-
τικής εκλογής διενεργουμένης εντός προθεσμίας τεσσαράκοντα
πέντε το πολύ ημερών από της κενώσεως εις ημερομηνίαν κα-
θοριζομένην υπό της Βουλής των Αντιπροσώπων.

30 3. Εάν η κατά την πρώτην ή δευτέραν παράγραφον του πα-
ρόντος Άρθρου εκλογή δεν δύναται να διενεργηθή κατά την κα-
θοριζομένην υπό του Συντάγματος ή συμφώνως τούτω καθορι-
σθείσαν ημερομηνίαν ένεκα εξαιρετικών και απροβλέπτων πε-
ριστάσεων, ως σεισμού, πλημμύρας, γενικής επιδημίας και πα-
ρομοίων περιστάσεων, διενεργείται την αντίστοιχον ημέραν της
35 επομένης εβδομάδος."

40 Στην *Angelides γ. Peta and Others* (1988) 1 C.L.R. 173 (από-
φαση πλειοψηφίας), επικυρώθηκε η απόφαση του Εφόρου Ανα-
πληρωματικής Εκλογής για την ανακήρυξη του κ. Πέτα στο βου-
λευτικό αξίωμα. Η απόφαση λήφθηκε βάσει του Ν. 95/86. Το Δι-
καστήριο έκρινε ότι ο Ν. 95/86 και η διαδικασία την οποία προβλέ-
πει για την ανάδειξη προσώπου στο βουλευτικό αξίωμα, για την
πλήρωση κενωθείσας βουλευτικής έδρας, δεν προσκρούει ούτε εί-
ναι αντίθετος με τις διατάξεις του Άρθρου 66.2 του Συντάγματος.

Ο κ. Κληρίδης εκ μέρους του αιτητή κάλεσε το Δικαστήριο να αποστεί από το λόγο (ratio) της *Angelides* και να ανατρέψει το δικαστικό προηγούμενο ως εσφαλμένο. Το σφάλμα, υπέβαλε, είναι καταφανές, ώστε να δικαιολογείται η απόκλιση από το δικαστικό προηγούμενο και η απομάκρυνση από το λόγο του.

5

Ο Γενικός Εισαγγελέας της Δημοκρατίας εκ μέρους του Εφόρου Αναπληρωματικής Εκλογής, ο κ. Ευσταθίου εκ μέρους της Βουλής των Αντιπροσώπων, ο κ. Δημητρίου εκ μέρους του Δημοκρατικού Συναγερμού, στον οποίο ανήκε η κενωθείσα βουλευτική έδρα, και η κ. Ιωάννου εκ μέρους του κ. Κατσαμπά, υποστήριξαν ότι η απόφαση του Εφόρου είναι έγκυρη και πρέπει να επικυρωθεί. Κοινή είναι η θέση και των τεσσάρων διαδίκων ότι ο λόγος της *Angelides* είναι έγκυρος και πρέπει να ακολουθηθεί. Η τήρηση του δικαστικού προηγούμενου, όπως στην περίπτωση της απόφασης στην *Angelides*, είναι ιδιαίτερης σημασίας γιατί αφορά και άπτεται της σύνθεσης ύψιστου πολιτειακού σώματος - της Βουλής των Αντιπροσώπων. Δεν υφίστανται, όπως εισηγήθηκαν, οι συνθήκες εκείνες που θα δικαιολογούσαν απόκλιση από τις αρχές της *Angelides*. Η απόφαση εκδόθηκε στο πρόσφατο παρελθόν, προ οκτώ περίπου ετών, και δε σημειώθηκε στο μεταξύ οποιαδήποτε αξιόλογη μεταβολή στις κοινωνικές συνθήκες, ώστε να τίθεται ζήτημα επανεξέτασης του λόγου της. Ανατροπή της *Angelides* θα δημιουργήσει αβεβαιότητα ως προς το δίκαιο, γενικά, και τη στελέχωση της Βουλής των Αντιπροσώπων, ειδικά.

10

15

20

25

Ο κ. Ευσταθίου υπέβαλε ότι δεν πρέπει να παραγνωριστεί ότι ο Ν. 95/86 συναρτάται άμεσα με την καθιέρωση του αναλογικού συστήματος εκπροσώπησης του εκλογικού σώματος στη Βουλή των Αντιπροσώπων, σύστημα που εξασφαλίζει τη δικαιότερη αντιπροσώπευση του λαού στο νομοθετικό σώμα και προάγει ευχερέστερα τη δημοκρατική αρχή. Αναγνώρισε ότι ο Ν. 95/86 δεν μπορεί να εναρμονιστεί με το γράμμα του Άρθρου 66.2 του Συντάγματος. Εισηγήθηκε, όμως, ότι το γράμμα του Συντάγματος δεν πρέπει να είναι ο αποκλειστικός οδηγός στην κρίση του Δικαστηρίου. Υπείσρχονται ευρύτερα κριτήρια στην κρίση της συνταγματικότητας του νόμου, που συναρτώνται με την πληρέστερη διασφάλιση του δημοκρατικού πολιτεύματος.

30

35

Ο κ. Δημητρίου εκ μέρους του Δημοκρατικού Συναγερμού υπέβαλε ότι το Άρθρο 66.2 έχει διαδικαστικό χαρακτήρα, γεγονός που δεν πρέπει να παραγνωριστεί. Η μη προσαρμογή προς τις διατάξεις του αφήνει ανεπιτρεάστο το δημοκρατικό σύστημα εκπροσώπησης στη Βουλή. Στο Σύνταγμα, πρέπει να τονίσουμε, δε γίνεται

40

5 οποιαδήποτε διάκριση μεταξύ ουσιαστικών και διαδικαστικών διατάξεων. Άλλωστε, ούτε η παράγραφος 2, ούτε το Άρθρο 66 στο σύνολό του, έχουν διαδικαστικό χαρακτήρα. Διαδικαστικές είναι οι διατάξεις οι οποίες πραγματεύονται τη διαδικασία για την επί-
 10 τεύξη ουσιαστικού στόχου. Το αντικείμενο του Άρθρου 66 δεν είναι ο τρόπος διενέργειας των εκλογών, αλλά η καθιέρωση της αρχής της εκλογής από το εκλογικό σώμα, γενικής ή αναπληρωματικής, ως της μόνης οδού για την ανάδειξη των αντιπροσώπων του λαού στη Βουλή των Αντιπροσώπων.

10 Η απόφαση του Δικαστηρίου επιφυλάχθηκε στις 14 Σεπτεμβρίου, 1995.

15 Ακολούθησαν δύο αιτήσεις, που υποβλήθηκαν διαδοχικά στις 19 Σεπτεμβρίου και 5 Οκτωβρίου, 1995, από Βουλευτές του Δημοκρατικού Κόμματος και του Δημοκρατικού Συναγερμού, που αναδείχθηκαν στο βουλευτικό αξίωμα με απόφαση του Εφόρου που λήφθηκε βάσει των διατάξεων του Ν. 95/86, με αίτημα την παρέμβασή τους στη διαδικασία. Υποστήριξαν ότι είχαν λόγο στο θέμα,
 20 λόγω του επηρεασμού, άμεσου ή έμμεσου, τον οποίο θα υφίσταντο από την απόφαση του Δικαστηρίου.

25 Αφού ακούσαμε τους αιτητές και τους διαδίκους στην παρούσα διαδικασία, οι αιτήσεις απορρίφθηκαν με απόφαση που δόθηκε στις 8 Δεκεμβρίου, 1995 (*Μαυρογένης ν. Βουλής των Αντιπροσώπων και Άλλων (Αρ.2)* (1995) 1 Α.Α.Δ. 1034). Στην απόφαση διαπιστώθηκε, όπως έχουμε αναφέρει, ότι το επίδικο θέμα της εκλογικής αίτησης είναι η εγκυρότητα της απόφασης του Εφόρου Αναπληρωματικής Εκλογής, βάσει της οποίας ο κ. Κατσαμπάς ανακηρύχθηκε Βουλευτής της εκλογικής περιφέρειας Λευκωσίας, για την πλήρωση της βουλευτικής έδρας η οποία κενώθηκε με την παραίτηση του κ. Α. Μαρκίδη.

35 Ευθύς μετά την έκδοση της απόφασης της 8ης Δεκεμβρίου, 1995, υποβλήθηκε αίτημα από το Γενικό Εισαγγελέα για το επανάνοιγμα της ακρόασης της εκλογικής αίτησης και διαξενετικά για την παροχή ευκαιρίας σ' αυτόν, ανεξάρτητα από το επανάνοιγμα της υπόθεσης, να ακουστεί και να επιχειρηματολογήσει περαιτέρω αναφορικά με τα επίδικα θέματα.

40 Μετά το γραπτό προσδιορισμό του αιτήματος και την ένσταση που διατυπώθηκε σ' αυτό, ακούστηκε η αίτηση του Γενικού Εισαγγελέα. Η αίτηση απορρίφθηκε με απόφασή μας στις 22 Ιανουαρίου, 1996 [*Μαυρογένης ν. Βουλής των Αντιπροσώπων και Άλλων*].

(1996) 1 Α.Α.Δ. 49 (απόφαση πλειοψηφίας)].

Στις 8 Φεβρουαρίου, 1996, με απόφαση του Δικαστηρίου (απόφαση πλειοψηφίας), διατάχθηκε το επανάνοιγμα της υπόθεσης για να ακουστούν οι διάδικοι αναφορικά με τα ακόλουθα δύο θέματα:-

"(α) Δυνατότητα μη αναδρομικότητας ή μόνο μελλοντικής ισχύος τυχόν ανατρεπτικής απόφασης της "*Angelides ν. Peta and Others* (1988) 1 C.L.R. 173· και

(β) Η κατά το Σύνταγμα δυνατότητα ανατροπής προηγούμενης απόφασης του Ανωτάτου Δικαστηρίου, στην άσκηση των αρμοδιοτήτων του ως Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, με την οποία κηρύσσεται νόμος συνταγματικός."

Οι διάδικοι ακούστηκαν και διατύπωσαν τις θέσεις τους επί των θεθέντων ζητημάτων στις 19 και 20 Φεβρουαρίου, 1996.

Ο κ. Ευσταθίου υπέβαλε ότι δεν παρέχεται δυνατότητα απόκλισης από προηγούμενη απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου, ως προς τη συνταγματικότητα νόμου, η οποία εκδίδεται στο πλαίσιο της άσκησης των εξουσιών του ως Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο. Μόνη εξαίρεση αποτελούν αποφάσεις που εκδίδονται στο πεδίο του ακυρωτικού ελέγχου που προβλέπει το Άρθρο 146 του Συντάγματος. Στην αγόρευσή του έκαμε εκτεταμένη αναφορά στα ισχύοντα σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, για να καταλήξει ότι οι ρυθμίσεις γύρω από την κρίση της συνταγματικότητας των νόμων ποικίλλουν ανάλογα με το σύστημα ελέγχου που προβλέπει το κάθε σύνταγμα. Στην περίπτωση της Κύπρου, δεν παρέχεται ευχέρεια, όπως εισηγήθηκε, στο Ανώτατο Δικαστήριο να αποστεί από το λόγο προηγούμενης δικαστικής απόφασης, σε σχέση με τη συνταγματικότητα νόμου.

Ο Γενικός Εισαγγελέας ανέπτυξε την επιχειρηματολογία σε σχέση με το δεύτερο ζήτημα το οποίο τέθηκε και ο κ. Πολυβίου, εκ μέρους του, σε σχέση με το πρώτο. Οι θέσεις του Γενικού Εισαγγελέα ταυτίζονται, στην ουσία, με εκείνες της Βουλής των Αντιπροσώπων, ως προς την ευχέρεια απόκλισης από προηγούμενη απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου, αναφορικά με τη συνταγματικότητα νόμου. Δεν παρέχεται τέτοια ευχέρεια, εισηγήθηκε ο Γενικός Εισαγγελέας, οποτεδήποτε οι λόγοι για τους οποίους επιδιώκεται η απομάκρυνση από προηγούμενη απόφαση είναι οι ίδιοι με εκείνους που προβλήθηκαν στην προηγούμενη διαδικασία και κρίθηκαν ανεδαφικοί. Και, εφόσον οι λόγοι για τους οποίους επιδιώκεται η απο-

κήρυξη του Ν. 95/86 ως αντισυνταγματικού σ' αυτή την υπόθεση είναι οι ίδιοι όπως εκείνοι που προβλήθηκαν στην *Angelides*, δεν παρέχεται δυνατότητα απομάκρυνσης από το λόγο της και το θέμα πρέπει να θεωρηθεί λελυμένο.

5

Ο κ. Δημητρίου και η κ. Ιωάννου υιοθέτησαν τις θέσεις που υποβλήθηκαν από το Γενικό Εισαγγελέα και τον κ. Ευσταθίου.

10 Αναλυτικότερα, αλλά πάντα σε συντομία, οι θέσεις του Γενικού Εισαγγελέα, όπως διατυπώθηκαν από τον ίδιο ή εκ μέρους του από τον κ. Πολυβίου στα δύο θέματα τα οποία τέθηκαν από το Δικαστήριο, μπορεί να συνοψισθούν ως ακολούθως:-

15 Η αρχή η οποία ισχύει στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, ότι παρέχεται η εξουσία στο Ανώτατο Δικαστήριο να προσδώσει μελλοντική ισχύ σε απόφαση ανατρεπτική προηγούμενης απόφασης του δικαστηρίου, πρέπει να ισχύσει και στην Κύπρο για τους ίδιους λόγους που οδήγησαν το Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών να διαμορφώσει την αρχή αυτή, δηλαδή για την αποτροπή αδικίας, αφενός, και τη διασφάλιση της βεβαιότητας ως προς το δίκαιο, αφετέρου. Η αρχή αυτή υιοθετήθηκε στη *Linkletter v. Walker*, 381 US 618, 14 L ed 2d 601, 85 S Ct 1731, και ακολουθήθηκε σε σειρά μεταγενέστερων αποφάσεων [*Dan Tehan, Sheriff of Hamilton County, Ohio v United States Ex Rel. Edgar I. Shott, Jr.*, 382 US 406, 15 L ed 2d 453, 86 S Ct 459, reh den 383 US 931, 15 L ed 2d 850, 86 S Ct 925· *City of Phoenix, Arizona, et al. v Emily Kolodziejski*, 399 US 204, 26 L Ed 2d 523, 90 S Ct 1990· και *Joseph Q. Cipriano v. City of Houma et al.*, 395 US 701, 23 L Ed 2d 647, 89 S Ct 1897. Βλ. επίσης και σημείωμα-σχόλιο (annotation) *Linkletter v Walker*, 14 L ed 601, 992 κ.ε.]. Ως αποτέλεσμα, κρίθηκε στη *Linkletter* ότι η προηγούμενη απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής στη *Mapp v. Ohio* [1961] 367 US 643, 6 L ed 2d 1081, 81 S Ct 1084, 84 ALR2d 933, στην οποία αποφασίστηκε ότι η τέταρτη τροποποίηση του Αμερικανικού Συντάγματος ίσχυε και στο πολιτειακό επίπεδο, αντίθετα με την προηγούμενη δικαστική άποψη ως προς την εμπέλειά της, έπρεπε να ισχύσει μελλοντικά, ώστε να μη διασαλευθεί η δικαιοσύνη που ίσχυε πριν την έκδοσή της. Έτσι, η ισχύς του λόγου της *Mapp* περιορίστηκε σε εκκρεμούσες διαδικασίες, αποκλεισμένης της εφαρμογής του σε υποθέσεις που είχαν κριθεί πριν την ημερομηνία έκδοσής της.

20
25
30
35
40

Η απόφαση στη *Linkletter* ανέτρεψε την προηγούμενη προσέγγιση του Ανωτάτου Δικαστηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών ανα-

φορικά με την εφαρμογή των αποφάσεών του, που είχε διατυπωθεί από τον Αρχιδικαστή Field στη *Norton v. Shelby County* [1885] 118 U S 425 (445), ότι νόμος ο οποίος προσκρούει στο Σύνταγμα δεν παράγει δικαιώματα, δεν επιβάλλει καθήκοντα και δεν ισχύει, ωσάν να μην είχε θεσπιστεί.

5

Στην Αγγλία και στο χώρο της Κοινοπολιτείας, όπως εξήγησε ο κ. Πολυβίου, ουδέποτε αναγνωρίστηκε η δυνατότητα εξουσίας στο δικαστήριο πρόσδοσης μελλοντικής ισχύος σε αρχή δικαίου, η ύπαρξη της οποίας διαπιστώνεται σε δικαστική απόφαση (βλ. *Precedent in English Law* by Rupert Cross, Third Edition, p. 228 et seq. *Geelong v. Harbor Comrs. v. Gibbs Bright* (P.C.) [1974] 2 W.L.R. 507, αναφορικά με την Αυστραλία και Basu "COMMENTARY ON THE CONSTITUTION OF INDIA", Vol. A, 6th ed., 522 et seq. ως προς τις Ινδίες).

10

15

Ο Γενικός Εισαγγελέας υποστήριξε ότι τα Άρθρα 136 και 148 του Συντάγματος αποκλείουν την ανατροπή προηγούμενης δικαστικής απόφασης αναφορικά με τη συνταγματικότητα νόμου. Είναι η εισήγησή του ότι η απαγόρευση ισχύει τόσο στην περίπτωση που η συνταγματικότητα του νόμου είναι το επίδικο θέμα της διαδικασίας, όσο και σ' εκείνη που εξετάζεται παρεμπιπτόντως, ως απαραίτητη προϋπόθεση, για την επίλυση της διαφοράς που αποτελεί το αντικείμενο της υπόθεσης.

20

25

Προηγούμενη δικαστική απόφαση δεν επιδέχεται, εισηγήθηκε ο Γενικός Εισαγγελέας, ανατροπή σε καμιά περίπτωση στην οποία οι λόγοι, για τους οποίους προσβάλλεται η συνταγματικότητα νόμου, είναι οι ίδιοι μ' εκείνους οι οποίοι προβλήθηκαν και εξετάστηκαν σε προηγούμενη δικαστική απόφαση. Όπου παρέχεται η δυνατότητα ανατροπής προηγούμενης δικαστικής απόφασης, οι αρχές οι οποίες διέπουν την άσκηση της εξουσίας αυτής είναι εκείνες που καθορίζονται στο πιο κάτω απόσπασμα στη *Νικολάου κ.α. ν. Νικολάου και Άλλου* (Αρ. 2) (1992) 1 Α.Α.Δ. (Β), 1338, το οποίο κατοπτρίζει τη θέση των πέντε από τους δέκα Δικαστές που απάρτιζαν την Ολομέλεια σ' εκείνη την υπόθεση:-

30

35

"Τα περιθώρια και προϋποθέσεις για απόκλιση από προηγούμενες αποφάσεις της ολομέλειας του Ανωτάτου Δικαστηρίου είναι ανάλογες με εκείνες που παρέχονται στη Δικαστική Επιτροπή της Βουλής των Λόρδων να αποκλίνει από προηγούμενες αποφάσεις της που περιέχονται στη διακήρυξη του 1966, [1966] 3 All E.R. 77. Στο προοίμιο της Διακήρυξης Πρακτικής επαναβεβαιώνεται η προσήλωση στο δικαστικό προηγούμενο ως

40

το θεμέλιο πάνω στο οποίο οικοδομείται το δίκαιο και προσδιορίζεται η εφαρμογή του σε συγκεκριμένους τομείς. Προηγούμενες αποφάσεις του δικαστηρίου θεωρούνται κατά κανόνα δεσμευτικές. Μόνο λόγοι κεφαλαιώδους σημασίας, όπως η ουσιαστική μεταβολή των περιστάσεων στις οποίες εδράζεται αρχή δικαίου, μπορεί να δικαιολογήσουν απόκλιση από το λόγο προηγούμενης απόφασης του δικαστηρίου. (*Fitzleet Estates Ltd v. Cherry* [1977] 3 All E.R. 996, "(H.L.) - Βλ. επίσης *Bremer Vulkan v. South India Shipping* [1981] 1 All E.R. 289, *Paal Wilson & Co v. Blumenthal* [1983] 1 All E.R. 34, *Food Corp of India v. Antclizo Shipping* [1988] 2 All E.R. 513). Ευχέρεια για απόκλιση παρέχεται και όταν κριθεί ότι προηγούμενη απόφαση βασίζεται σε αδιαμφισβήτητη εσφαλμένη αρχή δικαίου ή οδηγεί σε καταφανώς άδικο αποτελέσματα. (*O' Brien v. Robinson* [1973] 1 All E.R. 583, (H.L.)."

Και τα άλλα πέντε Μέλη του Δικαστηρίου στη *Νικολάου* επίσης έκριναν, πρέπει να επισημάνουμε, ότι παρέχεται δυνατότητα απόκλισης από προηγούμενη απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου, με τη διευκρίνιση ότι σε θέματα συνταγματικότητας η ευχέρεια η οποία παρέχεται στο δικαστήριο να αποστεί από προηγούμενη απόφαση, είναι μεγαλύτερη.

Το επίδικο θέμα, εκείνο που πρέπει να επιλύσουμε οριστικά και αμετάκλητα, όπως ορίζει το Άρθρο 145 του Συντάγματος, είναι η εγκυρότητα της εκλογής του κ. Κατσαμπά στο βουλευτικό αξίωμα για την πλήρωση βουλευτικής έδρας η οποία κενώθηκε με την παραίτηση του βουλευτή ο οποίος είχε εκλεγεί στο βουλευτικό αξίωμα κατά τις προηγούμενες γενικές βουλευτικές εκλογές του 1991. Τα ζητήματα τα οποία πρέπει να επιλύσουμε, και σε συνάρτηση με αυτά να κρίνουμε την εγκυρότητα της εκλογής του κ. Κατσαμπά, ταξινομούμενα κατά λογική διάταξη, είναι τα ακόλουθα:-

ΠΑΡΕΧΕΤΑΙ, Ή ΟΧΙ, ΕΥΧΕΡΕΙΑ ΝΑ ΑΠΟΣΤΟΥΜΕ ΑΠΟ ΤΟ ΛΟΓΟ ΤΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΣΤΗΝ *Angelides*, ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ Ν. 95/86;

Αν η απάντηση είναι αρνητική, πρέπει και στην προκείμενη περίπτωση να επικυρώσουμε την εκλογή του κ. Κατσαμπά ως απόρροια της απόφασης του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην *Angelides*.

Αν η απάντηση είναι καταφατική και παρέχεται η δυνατότητα να ανατρέψουμε την *Angelides* ως προς τη συνταγματικότητα του Ν. 95/86, τότε πρέπει να εξετάσουμε και να απαντήσουμε στα ακό-

λουθα δύο ερωτήματα:-

(α) Πότε δικαιολογείται απόκλιση από το λόγο προηγούμενης δικαστικής απόφασης· και

5

(β) Κατά πόσο συντρέχουν οι προϋποθέσεις για απομάκρυνση από το λόγο της *Angelides*.

Τέλος, αν η απόφασή μας είναι ότι πρέπει να ανατραπεί η *Angelides*, πρέπει να δώσουμε απάντηση και σε τρίτο ερώτημα:-

10

Κατά πόσο παρέχεται εξουσία για την πρόσδοση μελλοντικής ισχύος στην ανατρεπτική απόφαση του Δικαστηρίου, και αν ναι, κατά πόσο δικαιολογείται η άσκησή της στην προκειμένη περίπτωση.

15

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΠΑΡΕΚΚΛΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΛΟΓΟ (RATIO) ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΝΩΤΑΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ.

20

Εξ αρχής πρέπει να διευκρινίσουμε ότι το ζήτημα το οποίο εξετάζεται, δεν είναι η δέσμευση η οποία γεννάται από το αποτέλεσμα της δικαστικής απόφασης αλλά από το λόγο της απόφασης στο πλαίσιο των αρχών του δικαστικού προηγούμενου (*stare decisis*), όπως έχει μορφοποιηθεί στο δικαστικό μας σύστημα. Το δεδικασμένο συναρτάται άμεσα με την επίλυση των επιδίκων θεμάτων (βλ. *Pieris v. Republic* (1983) 3 C.L.R. 1054. *Γενακρίτου κ.α. ν. Δημοκρατίας* (Συνεκδ. Υποθέσεις 403/89, 508/89, 591/89 - 30.10.92). *Μιχαήλ Θεοδοσίου Λίμιτεδ ν. Δήμου Λεμεσού* (1993) 3 Α.Α.Δ. 25 και *Συμβούλιο Εγγραφής Αρχιτεκτόνων και Πολιτικών Μηχανικών ν. Ανδρέα Κωνσταντίνου και Άλλων* (1994) 3 Α.Α.Δ. 453). Η αρχή του δεδικασμένου επισφραγίζει τη λύση της διαφοράς και καθιστά τη δικαστική απόφαση δηλωτική των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των διαδίκων.

25

30

35

Το Άρθρο 148 του Συντάγματος κατοχυρώνει συνταγματικά την αρχή του δεδικασμένου, το οποίο προκύπτει από την επίλυση των διαφορών που εμπíπτουν στη δικαιοδοσία του Ανωτάτου Δικαστηρίου, βάσει του Μέρους ΙΧ του Συντάγματος, που καθορίζει τις αρμοδιότητες και προσδιορίζει τη δικαιοδοσία του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου.

40

Το Άρθρο 148 του Συντάγματος προβλέπει:-

5 “Τηρουμένων των διατάξεων της τρίτης παραγράφου του Άρθρου 144 πάσα απόφασις του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου επί οιοδήποτε ζητήματος εμπύπτοντος εις την δικαιοδοσίαν ή την αρμοδιότητα αυτού δεσμεύει παν δικαστήριον, όργανον, αρχήν ή πρόσωπον εν τη Δημοκρατία.”

10 Η επιφύλαξη η οποία τίθεται σε σχέση με το Άρθρο 144, συναρτάται με το γεγονός ότι η κρίση της συνταγματικότητας νόμου δε συνιστά το επίδικο θέμα της διαφοράς στο πλαίσιο της οποίας ανακύπτει παρεμπιπτόντως και κρίνεται η συνταγματικότητα νόμου. Αντίθετα προς την εισήγηση του Γενικού Εισαγγελέα, η εμπέδεια του Άρθρου 148 περιορίζεται στην κατοχύρωση της δέσμευσης η οποία προκύπτει από την επίλυση θέματος το οποίο ανάγεται στη δικαιοδοσία του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Το θέμα εξετάστηκε στην
15 **Byron Pavlides v. Republic** (1967) 3 C.L.R. 217. Τα ακόλουθα δύο αποσπάσματα από την απόφαση εκείνη, διαφωτίζουν ως προς το αντικείμενο του Άρθρου 148:-

20 Thus, when Article 148 of the Constitution is applied to a decision under Article 146, its effect is that it is the actual decision in the particular recourse, which is binding on all courts, organs or authorities and persons in the Republic. ...”.

25 Ελληνική μετάφραση: “Επομένως, όταν το Άρθρο 148 εφαρμόζεται σε απόφαση η οποία εκδίδεται βάσει του Άρθρου 146, το αποτέλεσμα είναι ότι είναι αυτή τούτη η απόφαση στη συγκεκριμένη προσφυγή, η οποία είναι δεσμευτική σε όλα τα δικαστήρια, όργανα ή αρχές και πρόσωπα στη Δημοκρατία. ...”.

30 Και,

“But under Article 148 there cannot be rendered binding anything which is not within the ‘jurisdiction or competence’ under Article 146. ...”.

35

Ελληνική μετάφραση: “Αλλά κάτω από το Άρθρο 148 δεν μπορεί να καταστεί οτιδήποτε δεσμευτικό το οποίο δεν εμπύπτε εντός της ‘δικαιοδοσίας ή αρμοδιότητας’ κάτω από το Άρθρο 146. ...”.

40

Το άλλο Άρθρο το οποίο επικαλέσθηκε ο Γενικός Εισαγγελέας, το Άρθρο 136, σχετίζεται με το τελεσίδικο της απόφασης η οποία εκδίδεται στο πλαίσιο της ενάσκησης των δικαιοδοσιών του Ανωτάτου Δικαστηρίου, βάσει του Μέρους ΙΧ του Συντάγματος.

Το Άρθρο 136 του Συντάγματος προβλέπει:-

“Το Ανώτατον Συνταγματικόν Δικαστήριον κέκμηται αποκλειστικήν δικαιοδοσίαν να αποφασίξη οριστικώς και αμετακλήτως επί πάντων των αντικειμένων περιών εν τοις επομένους άρθροις.”. 5

Οι όροι “οριστικώς” και “αμετακλήτως” προσδιορίζουν το τελεσίδικο της απόφασης. Ανάλογη είναι και η ορολογία του Άρθρου 145 του Συντάγματος, βάσει του οποίου παρέχεται δικαιοδοσία για την επίλυση εκλογικών ενστάσεων. Και σ’ εκείνη την περίπτωση, η απόφαση του δικαστηρίου είναι τελεσίδικη, μη υποκείμενη σε οποιαδήποτε άλλη βεβαιωτική ή αναιρετική διαδικασία. 10

Η συνταγματικότητα νόμου είναι το επίδικο θέμα της δικαστικής διαδικασίας στο πλαίσιο του Μέρους ΙΧ του Συντάγματος, μόνο όπου αυτή αποτελεί το αντικείμενο αναφοράς ή προσφυγής, βάσει των διατάξεων των Άρθρων 137, 138, 139, 140, 141 και 142 του Συντάγματος. Σ’ όλες τις άλλες περιπτώσεις, η συνταγματικότητα νόμου εξετάζεται παρεμπιπτόντως, χάριν της διασφάλισης της συνταγματικής τάξης που επιβάλλει το Άρθρο 179, το οποίο καθιστά το Σύνταγμα τον υπέρτατο νόμο της Δημοκρατίας. 15 20

Το επίδικο θέμα στην *Angelides* ήταν η εγκυρότητα της απόφασης για την ανάδειξη του κ. Πέτα στο βουλευτικό αξίωμα. Ως προς την εκλογή του κ. Πέτα, η απόφαση είναι αμετάκλητη, όπως προβλέπει το Άρθρο 136, και δεσμευτική, όπως ορίζει το Άρθρο 148 του Συντάγματος. Δεν προκύπτει όμως δεδικασμένο ως προς την κρίση της συνταγματικότητας του Ν. 95/86 που δε συνιστούσε το επίδικο θέμα της αίτησης. 25 30

Διαπιστώνεται ότι δεν υφίσταται συνταγματικό κάλυμα ως προς την αναθεώρηση και απόκλιση, εφόσον κριθεί δικαιολογημένο, από το λόγο της απόφασης στην *Angelides*, δηλαδή από την αρχή δικαίου στην οποία θεμελιώνεται το αποτέλεσμα της. 35

ΠΟΤΕ ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΑΠΟΣΤΕΙ ΑΠΟ ΤΟ ΛΟΓΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ;

Ο λόγος της δικαστικής απόφασης (*ratio decidendi*) είναι η αρχή δικαίου στην οποία θεμελιώνεται το αποτέλεσμα της απόφασης, σε αντίθεση με αυτό τούτο το αποτέλεσμα για το οποίο δημιουργείται δεδικασμένο (βλ. *Chancery Lane Safe Deposit etc. v. I.R.C.* [1966] 1 All E.R. 1 (H.L.): *Ελευθερίου-Κάγκα ν. Δημοκρατίας* (Υπόθεση 40

Αρ. 494/87 - 13.2.1989)).

5 Δεσμευτική είναι η αρχή δικαίου που στηρίζει άμεσα την απόφαση και είναι άρρηκτα συνυφασμένη με το αποτέλεσμα, σε αντίθεση με το μέρος του σκεπτικού, η ανάπτυξη του οποίου δεν είναι αντικειμενικά απαραίτητη για την απόφαση.

10 Η αρχή του δεσμευτικού προηγούμενου έχει ως άξονα τη δέσμευση που δημιουργεί προηγούμενη δικαστική απόφαση ως προς το ποίο είναι το δίκαιο σε συγκεκριμένο τομέα και το πεδίο εφαρμογής του. Με αυτή την έννοια, οι δικαστικές αποφάσεις αποτελούν πηγή δικαίου, γιατί σ' αυτές αναζητείται και προσδιορίζεται το ισχύον δίκαιο [βλ. *O'Connell v. R.* [1844] 11 Cl. & F. 155, στη σελ. 372, ως προς τις πηγές του αγγλικού δικαίου]. Στο αγγλικό δικαιοσύστημα, από το οποίο πηγάζει η αρχή του δεσμευτικού προηγούμενου, οι δικαστικές αποφάσεις διαδραμάτισαν εξέχοντα ρόλο στην αποτύπωση και διατύπωση του κοινού δικαίου, την ανάπτυξη, καθώς και την προσαρμογή των αρχών του αγγλικού δικαίου σε νέα κοινωνικά δεδομένα [βλ. μεταξύ άλλων, *de Lasala v de Lasala* [1979] 2 All ER 1146 (PC)]. Σημαίνοντα ρόλο διαδραματίζουν, επίσης, οι δικαστικές αποφάσεις στην ερμηνεία των νόμων και τον προσδιορισμό του πεδίου το οποίο καλύπτουν. Στον τομέα αυτό, ο ρόλος της δικαστικής απόφασης είναι περιορισμένος, γιατί, εξ αντικειμένου, επικεντρώνεται στην ερμηνεία των νόμων.

25 Ως προς το Σύνταγμα, αυθεντική πηγή για το περιεχόμενό του αποτελεί το κείμενό του. Τούτο, άλλωστε, επιβάλλεται και από τη συνταγματική επιταγή που καθιστά το Σύνταγμα τον υπέρτατο νόμο. Όπως χαρακτηριστικά λέχθηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών στη *St. Joseph Stock Yards Co. v. U.S.* [1936] 298 U.S. 38 [βλ. επίσης, Basu "COMMENTARY ON THE CONSTITUTION OF INDIA", ανωτέρω, σελ. 484]:-

35 "The ultimate touchstone of constitutionality is the Constitution itself and not what the Court may have said about it in any case; ..."

40 Ελληνική μετάφραση: "Τελικά η λυδία λίθος για τη συνταγματικότητα είναι το ίδιο το Σύνταγμα και όχι εκείνο το οποίο μπορεί να έχει πει το Δικαστήριο αναφορικά με αυτό σε οποιαδήποτε υπόθεση ...".

Μέχρι το 1966, προηγούμενες αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Αγγλίας, της Δικαστικής Επιτροπής της Βουλής των

Λόρδων, ήταν δεσμευτικές, όχι μόνο για τα ιεραρχικά κατώτερα δικαστήρια, αλλά και για το ίδιο το τελικό Δικαστήριο της χώρας. Η αρχή αυτή εγκαταλείφθηκε το 1966 με τη Δήλωση Πρακτικής, η οποία περιέχεται στο *Note* [1966] 3 All E.R. 77. Έκτοτε, η Δήλωση προσέλαβε μορφή αρχής δικαίου, με την υιοθέτησή της από τη Δικαστική Επιτροπή της Βουλής των Λόρδων στην άσκηση της δικαστικής λειτουργίας. Ο λόγος της εγκατάλειψης της αρχής της απόλυτης δέσμευσης, που ίσχυε μέχρι το 1966, προσδιορίζεται παραστατικά στην απόφαση **R. v. Shivpuri** [1986] 2 All ER 334, 345 (HL):-

“The 1966 Practice Statement is an effective abandonment of our pretention to infallibility.”.

Ελληνική μετάφραση: “Η Δήλωση Πρακτικής του 1966 συνιστά αποτελεσματική εγκατάλειψη της προσποίησης ότι είμαστε αλάθητοι.”.

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου έχει επανειλημμένα αναγνωρίσει ότι παρέχεται δυνατότητα απόκλισης από προηγούμενες αποφάσεις του, όπου συντρέχουν, σε γενικές γραμμές, οι προϋποθέσεις που προσδιορίζονται στη **Νικολάου κ.α ν. Νικολάου και Άλλου (Αφ. 2)**. Οι αρχές αυτές σκιαγραφήθηκαν στη **Republic v. Demetriades** (1977) 3 C.L.R. 213, και έτυχαν αναγνώρισης και εφαρμογής έκτοτε σε μεταγενέστερες δικαστικές αποφάσεις.

Δεν είναι τυχαίο ότι οι αποφάσεις που άπτονται του δικαστικού προηγούμενου αφορούν κυρίως θέματα ερμηνείας του Συντάγματος και συνταγματικότητας νόμων. Το κείμενο του Συντάγματος και οι αρχές στις οποίες θεμελιώνεται, αποτελούν τον αυθεντικό οδηγό για την κρίση της συνταγματικότητας νόμων.

Στη **Δημοκρατία ν. Θαλασσινού** (1991) 3 Α.Α.Δ. 203, η Ολομέλεια του Ανωτάτου Δικαστηρίου ανέτρεψε προηγούμενη απόφασή της αναφορικά με την ερμηνεία και εφαρμογή του Άρθρου 146.5 του Συντάγματος.

Στην **Kyriacou v. Minister of Interior** (1988) 3 C.L.R. 643 (απόφαση πλειοψηφίας), το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάσισε ότι το Άρθρο 146.5 του Συντάγματος καθιστά μη συμμόρφωση με δικαστική απόφαση, που εκδίδεται στο πεδίο της αναθεωρητικής δικαιοδοσίας, πράξη καταφρόνησης του δικαστηρίου υποκειμένης σε τιμωρία, βάσει του Άρθρου 150 του Συντάγματος (βλ. επίσης, **Republic v. Nissiotou** (1985) 3 C.L.R. 1335).

Στη *Θαλασσινός η Kyriacou* κρίθηκε εσφαλμένη. Η διαπίστωση αυτή κρίθηκε ότι παρείχε έρεισμα στο Δικαστήριο να αποστεί από το λόγο της. Η απόκλιση από το λόγο της *Kyriacou* διατυπώθηκε με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο:-

5

“Εγκαταλείπουμε τα αποφασισθέντα και αφιστάμεθα από αυτά γιατί το θεωρούμε ορθό και επιβεβλημένο να το πράξουμε χάριν της προσήλωσης στην ερμηνεία των συνταγματικών και νομοθετικών κειμένων που ένα δικαστήριο πρέπει να έχει στην άσκηση της ερμηνευτικής του εξουσίας των “νομοθετημάτων και όχι της συμπλήρωσης των.”

10

Στη *Νικολάου* και οι δέκα Δικαστές του Ανωτάτου Δικαστηρίου, που απάρτιζαν την Ολομέλεια στην υπόθεση εκείνη, ήταν ομόφωνοι ως προς την ευχέρεια απόκλισης από το λόγο προηγούμενης απόφασης του δικαστηρίου, σε σχέση με την ερμηνεία και εφαρμογή του Συντάγματος, στο πλαίσιο του δικαίου της ανάγκης. Οι πέντε από τους δέκα Δικαστές, η απόφαση των οποίων καθόρισε το αποτέλεσμα της *Νικολάου* με βάση το τεκμήριο της συνταγματικότητας νόμου, απέκλιναν από το λόγο της προηγούμενης απόφασης της Ολομέλειας στην *President of the Republic v. House of R’ntatives* (1986) 3 C.L.R. 1439. Ως προς τη δυνατότητα ανατροπής προηγούμενης απόφασης σε θέματα συνταγματικού δικαίου, έκριναν ότι η ευχέρεια η οποία παρέχεται είναι, όπως και στις 25 Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, μεγαλύτερη.

20

25

Στην πρόσφατη απόφαση της Ολομέλειας - *Δημοκρατία v. Γιαλλουρου κ.ά.* (1995) 3 Α.Α.Δ. 363, το Δικαστήριο απέστη από την απόφαση της Ολομέλειας στη *Republic v. Christoudia* (1988) 30 3 C.L.R. 2622, επειδή έκρινε ότι η αρχή δικαίου στην οποία είχε θεμελιωθεί ήταν εσφαλμένη. Το ακόλουθο απόσπασμα καθορίζει το αιτιολογικό της απόκλισης και την ευχέρεια που παρέχεται για απομάκρυνση από προηγούμενη απόφαση, οποτεδήποτε ο λόγος της συγκρούεται με συνταγματική αρχή:-

35

“Η απόκλιση ή απομάκρυνση από προηγούμενη δικαστική απόφαση δικαιολογείται οποτεδήποτε διαπιστώνεται ότι η αρχή την οποία ενσωματώνει είναι εσφαλμένη. Η ελευθερία είναι αναμφίβολως μεγαλύτερη οποτεδήποτε προηγούμενη δικαστική απόφαση συγκρούεται με θεμελιακή συνταγματική αρχή, όπως η 40 διάκριση των Εξουσιών.”

Είναι αυτονόητο ότι το δικαστήριο αντιμετωπίζει με επιφύλαξη το ενδεχόμενο ανατροπής πρόσφατης απόφασης. Όμως, η όποια

διστακτικότητα υποχωρεί, εφόσον διαπιστωθεί ότι η αρχή δικαίου, την οποία ενσωματώνει, είναι αδιαμφισβήτητα εσφαλμένη.

Στη *Shivpuri*, ανωτέρω, η Δικαστική Επιτροπή της Βουλής των Λόρδων ανέτρεψε προηγούμενη απόφασή της η οποία εκδόθηκε μόλις ένα χρόνο νωρίτερα - στην *Anderton v. Ryan* [1985] 2 All ER 355. Το ακόλουθο απόσπασμα από την απόφαση του Λόρδου Καγκελάριου Hailsham διατυπώνει την προσοχή με την οποία το Δικαστήριο αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο ανατροπής πρόσφατης απόφασης, αλλά και την υποχρέωση να το πράξει, εφόσον καταφαίνεται ότι αυτή είναι εσφαλμένη:-

"Quite clearly a departure from recent decisions by means of the 1966 Practice Statement has dangers of its own which are too obvious to need elaboration. But there is obviously much to be said for the view about to be expressed by my noble and learned friend that 'if a serious error embodied in a decision of this House has distorted the law, the sooner it is corrected the better'."

Ελληνική μετάφραση: "Εμφανώς απόκλιση από πρόσφατες αποφάσεις βάσει της Δήλωσης Πρακτικής του 1966 ενέχει κινδύνους οι οποίοι είναι πασιφανείς ώστε να μην παρίσταται ανάγκη να επεξηγηθούν. Αλλά υπάρχει ισχυρό έρεισμα για την άποψη η οποία πρόκειται να εκφραστεί από τον ευγενή και ευπαιδευτο συνάδελφό μου ότι 'εάν σοβαρό σφάλμα το οποίο εμπεριέχεται σε απόφαση δικαστηρίου έχει διαστρέψει το δίκαιο, όσο πιο γρήγορα διορθωθεί τόσο το καλύτερο'."

Ο Δικαστής στον οποίο αναφέρεται ο Λόρδος Hailsham είναι ο Λόρδος Bridge, οι απόψεις του οποίου υιοθετήθηκαν από όλα τα Μέλη του Δικαστηρίου.

Η ευχέρεια απόκλισης από προηγούμενη δικαστική απόφαση δεν εξασθενεί τη σημασία του δικαστικού προηγούμενου και δεν αναιρεί, γενικά, την ισχύ του. Όπως παρατηρεί ο Δικαστής Cardozo στο Σύγγραμμά του "The Nature of the Judicial Process", σελ. 127-128,

"The quality of law is not withdrawn from all precedents, however well established, because courts some times exercise the privilege of overruling their own decisions."

Ελληνική μετάφραση: "Η ποιότητα του δικαίου δεν αφαιρείται απ' όλα τα δικαστικά προηγούμενα, καλά θεμελιωμένα όσο κι

αν είναι, γιατί τα δικαστήρια ενίοτε ασκούν το προνόμιο ανατροπής προηγούμενων αποφάσεών τους.”.

5 Κρίνουμε ότι παρέχεται η δυνατότητα ανατροπής προηγούμενης δικαστικής απόφασης, μέσα στο πνεύμα και για τους λόγους που εκτίθενται στο απόσπασμα από τη **Νικολάου** το οποίο έχει παρατεθεί στην απόφασή μας. Στην κρίση της συνταγματικότητας νόμων, η διαπίστωση σφάλματος σε προηγούμενη απόφαση μπορεί να διαπιστωθεί ευχερέστερα, εφόσον οι πρόνοιες του Συντάγματος
10 αποτελούν σταθερή βάση για την αντικειμενική διαπίστωση σφάλματος σε προηγούμενη απόφαση.

Εφόσον διαπιστώνεται ότι προηγούμενη δικαστική απόφαση είναι αδιαμφισβήτητα εσφαλμένη, δικαιολογείται η ανατροπή της και η απόκλιση από το λόγο της. Το σφάλμα πρέπει να έχει αντικειμενική υπόσταση και να καταφαίνεται ως αυταπόδεικτο. Αν χωρούν περισσότερες της μιας άποψης, ως προς την ύπαρξη αρχής δικαίου την οποία ενσωματώνει, το σφάλμα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως αναντίληκτο, ώστε να παράσχει βάση για την ανατροπή προηγούμενης απόφασης.
15
20

Στην **Angelides v. Peta and Others**, αποφασίστηκε, όπως έχουμε αναφέρει, ότι ο Ν. 95/86 δεν προσκρούει στο Σύνταγμα. Κατά συνέπεια, κρίθηκε συνταγματικός.
25

Το γεγονός ότι η **Angelides** ήταν απόφαση πλειοψηφίας, δεν αφαιρεί από το κύρος του λόγου της. Ο λόγος της απόφασης του δικαστηρίου, σε περίπτωση διαφωνίας, στοιχειοθετείται από το σκεπτικό της απόφασης της πλειοψηφίας. Το γεγονός ότι η απόφαση είναι απόφαση πλειοψηφίας, δεν καθιστά πλέον παραδεκτή την ανατροπή της (βλ. **Miliangos v. George Frank (Textiles) Ltd** [1975] 3 All ER 801, 803 (HL)).
30

Στην **Angelides** δεν αμφισβητήθηκε ότι το Άρθρο 66.2 προβλέπει τη διενέργεια αναπληρωματικής εκλογής για την πλήρωση κενωθείσας βουλευτικής έδρας. Κρίθηκε όμως ότι, εφόσον η θέσπιση του εκλογικού νόμου αφήνεται από το Σύνταγμα στη Βουλή των Αντιπροσώπων, και δοθέντος ότι η Βουλή υιοθέτησε το αναλογικό εκλογικό σύστημα, το οποίο συναρτά την πλήρωση κενών στο ενδιάμεσο δύο γενικών εκλογών με τα αποτελέσματα της προηγούμενης γενικής εκλογής, ο Ν. 95/86 είναι συνταγματικός. Το σκεπτικό στην **Angelides**, που στοιχειοθετεί το λόγο της, περιέχεται στο ακόλουθο απόσπασμα από την απόφαση της πλειοψηφίας στη σελ. 178:-
35
40

“Κατά τη γνώμη μας το Άρθρο 66.2 του Συντάγματος αποσκοπεί να διασφαλίσει ότι κενωθείσα βουλευτική έδρα δεν θα παραμείνει κενή, αλλά θα πληρωθεί μέσα σε προθεσμία σαράντα πέντε ημερών, και εξυπαικείται ότι αναπληρωματική εκλογή θα διενεργείται με ψηφοφορία μόνο όταν τούτο είναι αναγκαίο, διότι δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί ότι το εν λόγω Άρθρο 66.2 επιβάλλει τη διενέργεια ψηφοφορίας για ανάδειξη του βουλευτή, που θα καταλάβει κενωθείσα βουλευτική έδρα, όταν ο βουλευτής αυτός έχει ήδη εκλεγεί, σύμφωνα με το αναλογικό εκλογικό σύστημα, κατά τις γενικές βουλευτικές εκλογές, που προηγήθηκαν της κενώσεως της βουλευτικής έδρας.

Οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία του Άρθρου 66.2 του Συντάγματος θα οδηγούσε στο απαράδεκτο συμπέρασμα ότι με το να καθιστά υποχρεωτική την εκλογή με ψηφοφορία για πλήρωση κενωθείσας βουλευτικής έδρας, κατά τρόπο ανεπάφροστο στα πλαίσια αναλογικού συστήματος, το εν λόγω Άρθρο 66.2 αποκλείει την υιοθέτηση από την Βουλή των Αντιπροσώπων αναλογικού εκλογικού συστήματος.

Ως εκ τούτου το Άρθρο 3(2)(α) του Νόμου 95/86 δεν είναι αντίθετο ή ασύμφωνο με το Άρθρο 66.2 του Συντάγματος και η ανακήρυξη του Χρίστου Πέτα ως βουλευτή δεν είναι άκυρη λόγω αντισυνταγματικότητας και η παρούσα εκλογική αίτηση απορρίπτεται, αλλά χωρίς να επιδικασθούν έξοδα εναντίον του αιτητή.”.

Η απόφαση στην *Angelides* συναρτά την εφαρμογή του Άρθρου 66.2 με το ισχύον εκλογικό σύστημα. Αν η εφαρμογή του δεν μπορεί να συνταυτιστεί με το εκλογικό σύστημα, το οποίο υιοθετείται, ατονεί η υποχρέωση που επιβάλλει για την πλήρωση κενής έδρας στη Βουλή με τη διενέργεια αναπληρωματικής εκλογής. Στην ουσία, το Άρθρο 66.2 καθίσταται ανενεργό εφόσον η εφαρμογή του δεν μπορεί να εναρμονιστεί με το αναλογικό εκλογικό σύστημα.

Η ίδια προσέγγιση αντανακλάται και στο προοίμιο του Ν. 95/86, ως προς την εφαρμογή του Άρθρου 66.2:-

“Και επειδή ο τρόπος διεξαγωγής της αναπληρωματικής εκλογής όστις προνοείται από το Άρθρον 66.2 του Συντάγματος πρέπει να συνάδει προς το αναλογικόν σύστημα το οποίον έχει υιοθετηθή, ...”.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ανάλογη νομοθεσία σε ουσιαστικό πε-

5 ριεχόμενο με το Ν. 95/86 υφίστατο σε ισχύ κατά το χρόνο της θέ-
 σπισής του - ο περί Πληρώσεως Κενωθείσης Βουλευτικής Έδρας
 (Προσωρινά Διατάξεις) Νόμος του 1983 (Ν. 55/83). Η ύπαρξη του
 Ν. 55/83 δεν απέτρεψε τη Βουλή, σε προηγούμενο στάδιο, να θε-
 10 σπύσει νόμο τροποποιητικό του Συντάγματος, ώστε να διαγραφεί η
 παράγραφος 2 του Άρθρου 66 και να αντικατασταθεί με νέα πρό-
 νοια: "Κενωθείσα βουλευτική έδρα πληρούται όπως ο νόμος ορί-
 ζει"· γεγονός που υποδηλώνει έμμεση αναγνώριση από τη Βουλή
 10 ότι οι πρόνοιες του Ν. 55/83 δεν μπορούν να συμβιβασθούν με τις
 διατάξεις του Άρθρου 66.2.

Ο περί της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμος
 του 1986 απορρίφθηκε ως αντισυνταγματικός με ομόφωνη απόφα-
 ση του Δικαστηρίου στην ΑΝΑΦΟΡΑ 1/86 - *President of the*
 15 *Republic v. House of R'ntatives* (1986) 3 C.L.R. 1439.

Στο προοίμιο του Ν. 95/86 γίνεται, επίσης, αναφορά σε παρατη-
 ρήσεις της πλειοψηφίας των Μελών του Δικαστηρίου στην Αναφο-
 ρά 1/86, σύμφωνα με τις οποίες δεν εξέλιπαν οι δυνατότητες να
 20 ρυθμιστεί με νομοθεσία το θέμα της πλήρωσης κενωθείσας βουλευ-
 τικής έδρας, κατά τρόπο που να μην είναι αντίθετος με το Άρθρο
 66 του Συντάγματος και, ταυτόχρονα, να συνάδει με το εκλογικό
 σύστημα που ισχύει σήμερα στην Κύπρο. Οι παρατηρήσεις αυτές
 25 δεν παρείχαν έρεισμα για την παράκαμψη των προνοιών του
 Άρθρου 66.2 του Συντάγματος ή τη θέσπιση νομοθεσίας αντικείμε-
 νης προς αυτό.

Το κριτήριο, βάσει του οποίου αποφασίζεται η συνταγματικότη-
 τα νόμου, είναι κατά πόσο οι πρόνοιές του εναρμονίζονται με το
 30 Σύνταγμα. Αν αυτές προσκρούουν ή είναι αντίθετες με τις διατά-
 ξεις του Συντάγματος, ο νόμος κρίνεται αντισυνταγματικός.

Η μεθοδολογία ελέγχου της συνταγματικότητας νόμου, σύμφω-
 να με την πάγια νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου, σύγκειται
 35 στην αντιπαραβολή των κρίσιμων διατάξεων του νόμου με τις σχε-
 τικές διατάξεις του Συντάγματος. Η έρευνα αποβλέπει στη διαπί-
 στωση κατά πόσο οι διατάξεις του νόμου συγκρούονται με το Σύ-
 νταγμα ή συνάδουν με αυτό. Το Δικαστήριο δεν υπεισέρχεται και
 δεν εξετάζει τη σκοπιμότητα ή τη σοφία του νομοθετήματος. Ο συ-
 40 νταγματικός έλεγχος περιορίζεται στη διαπίστωση συγκρούσεων ή
 αντιθέσεων προς το Σύνταγμα (βλ. μεταξύ άλλων, *The Board for*
Registration of Architects & Civil Engineers v. Christodoulos
Kyriakides (1966) 3 C.L.R. 640· *The Improvement Board of*
Eylenja v. Andreas Constantinou (1967) 1 C.L.R. 167· *PIK v. Ka-*

ραγιώρρη και Άλλων (1991) 3 Α.Α.Δ. 159· **Πρόεδρος Δημοκρατίας ν. Βουλής Αντιπρ.** (1991) 3 Α.Α.Δ. 252).

Αντιπαραβολή του Ν. 95/86 με το Άρθρο 66.2 του Συντάγματος αποκαλύπτει ότι οι πρόνοιές του προσκρούουν προς τις διατάξεις του Συντάγματος, γιατί προβλέπουν την πλήρωση κενωθείσας βουλευτικής έδρας με τρόπο άλλο από τη διενέργεια αναπληρωματικής εκλογής. Επίσης, είναι αντίθετες με τις διατάξεις του Άρθρου 66.2, γιατί προβλέπουν την πλήρωση κενωθείσας βουλευτικής έδρας χωρίς αναφορά στο εκλογικό σώμα. 5 10

Το Άρθρο 66 καθιερώνει την εκλογή από το εκλογικό σώμα ως το μόνο τρόπο ανάδειξης πολίτη της Δημοκρατίας στο βουλευτικό αξίωμα. Το Άρθρο 66 ευρίσκεται σε αλληλουχία με άλλες διατάξεις του Συντάγματος, που καθορίζουν τα άτομα που έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν (Άρθρο 63), και εκείνα που έχουν το δικαίωμα του εκλεγείν στο βουλευτικό αξίωμα (Άρθρο 64). Επίσης, το Άρθρο 66 συναρτάται άμεσα με το Άρθρο 31 του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα του εκλογέα να συμμετέχει σε κάθε εκλογή που προβλέπεται από το Σύνταγμα. Όπως διαπιστώθηκε στην **Ευθυμίου** (1991) 3 Α.Α.Δ. 299, το Άρθρο 31 εξασφαλίζει δικαίωμα συμμετοχής του εκλογέα σε κάθε εκλογή που διενεργείται σύμφωνα με το Σύνταγμα. 15 20

Η διαπίστωσή μας είναι ότι ο Ν. 95/86 προσκρούει και είναι αντίθετος με τις διατάξεις του Άρθρου 66.2. Η διενέργεια αναπληρωματικής εκλογής είναι ο μόνος τρόπος που επιτρέπει το Σύνταγμα για την πλήρωση κενωθείσας βουλευτικής έδρας. Η τήρηση των προνοιών του Άρθρου 66.2 επιβάλλεται όχι μόνο από τις διατάξεις του αλλά και από εκείνες του Άρθρου 31 που κατοχυρώνει σε κάθε εκλογέα, όπως ο αιτητής, δικαίωμα για συμμετοχή στην εκλογή ατόμου στο βουλευτικό αξίωμα. 25 30

Το σκεπτικό της **Angelides**, βάσει του οποίου ο Ν. 95/86 κριθίκε συνταγματικός, είναι εσφαλμένο. Αντέστρεψε το κριτήριο της συνταγματικότητας, καθιστώντας τη συνάφεια των συνταγματικών διατάξεων προς τις νομοθετικές ρυθμίσεις ως το κριτήριο για τη συνταγματικότητα του εκλογικού νόμου. 35

Το σφάλμα στο σκεπτικό δικαστικής απόφασης, το οποίο οδηγεί στη διατύπωση εσφαλμένης αρχής δικαίου, αποτελεί, όπως αναγνωρίστηκε στη **Food Corp of India v Antclizo Shipping** [1988] 2 All E.R. 513 (HL), βάσιμο λόγο για την ανατροπή της σε μεταγενέστερη υπόθεση. 40

Κρίνουμε ότι ο λόγος της *Angelides*, ως προς τη συνταγματικότητα του Ν. 95/86, είναι εσφαλμένος. Το σφάλμα είναι αυταπόδεικτο για τους λόγους που έχουμε εξηγήσει, γι' αυτό θα αποστούμε από την απόφαση. Κρίνουμε ότι οι πρόνοιες του Ν. 95/86 για την πλήρωση κενωθείσας βουλευτικής έδρας προσκρούουν στις διατάξεις του Άρθρου 66.2 και είναι αντίθετες με αυτές και για το λόγο αυτό είναι αντισυνταγματικές. Η απόφαση του Εφόρου, η οποία αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας δικαστικής διαδικασίας και η οποία θεμελιώνεται στο Ν. 95/86, επίσης προσκρούει και είναι αντίθετη προς το Σύνταγμα και για το λόγο αυτό πρέπει να ακυρωθεί.

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΠΡΟΣΔΟΣΗΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΙΣΧΥΟΣ ΣΕ ΑΡΧΗ ΔΙΚΑΙΟΥ, Η ΟΠΟΙΑ ΑΝΑΓΝΩΡΙΖΕΤΑΙ ΣΕ ΑΠΟΦΑΣΗ ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΗ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ.

Η αμερικανική νομολογία, στην οποία στηρίχθηκε η θέση των καθ' ων η αίτηση, αναγνωρίζει εξουσία στο δικαστήριο πρόσδοσης μελλοντικής ισχύος σε αρχή δικαίου η οποία διατυπώνεται σε δικαστική απόφαση και η οποία αφίσταται της αντίληψης ως προς το δίκαιο, η οποία διατυπώνεται σε προηγούμενη δικαστική απόφαση. Η ενάσκηση της εξουσίας αυτής προϋποθέτει την επέκταση της δικαστικής λειτουργίας πέραν της διαπίστωσης των αρχών του δικαίου και της εφαρμογής τους για την επίλυση της διαφοράς που άγεται στο Δικαστήριο. Όπως διαπιστώνει ο Δικαστής Devlin στο Σύγγραμμά του "THE JUDGE" (Oxford University Press 1979, σελ. 14), η εξουσία για τον καθορισμό ημερομηνίας από την οποία ισχύει αρχή δικαίου, ανεξάρτητα από τη διαπίστωση της ύπαρξής της, υπερβαίνει τα όρια της δικαστικής εξουσίας και συνιστά εισχώρηση στο πεδίο της νομοθετικής λειτουργίας. Συμφωνούμε με τη θέση αυτή, η οποία, άλλωστε, συνιστά έκφραση και της δικής μας θέσης.

Η αμερικανική νομολογία, αναφορικά με την πρόσδοση μελλοντικής ισχύος στο λόγο δικαστικής απόφασης, σημειώθηκε σε μια από τις αποφάσεις της Δικαστικής Επιτροπής της Βουλής των Λόρδων (*Reg. v. Nat. Ins. Comr., Ex p. Hudson* (H.L.(E.)) [1972] A.C. 944 στη 1015 και στη 1026), αλλά ουδέποτε υιοθετήθηκε.

Δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες ουδέποτε ίσχυσε αυστηρός κανόνας τήρησης του δικαστικού προηγούμενου, όπως στην Αγγλία και στο χώρο της Κοινοπολιτείας [βλ. *Informative Article by H.H. Walker Lewis at [1954] 40 A.B.A.J.*

15· *R. v. Webb* [1848] 2 C. & K. 933 at 938· και *Martin's Case* [1747] 2 Russ. & M. 674n.].

Όπως σημειώνεται στο Σύγγραμμα του Δικαστή Megarry “Miscellany-at-Law”, σελ. 321, σε χρονικό διάστημα έξι ετών, το Ανώτατο Δικαστήριο των Ηνωμένων Πολιτειών ανέτρεψε σε δεκατέσσερις περιπτώσεις μια ή περισσότερες προηγούμενες αποφάσεις του, πολλές από τις οποίες ήταν πρόσφατες. Είναι ενδεχόμενο ότι αυτή η ευχέρεια ανατροπής προηγούμενων αποφάσεων επέδρασε στην υιοθέτηση του κανόνα για την πρόσδοση ενίοτε μελλοντικής ισχύος σε δικαστικές αποφάσεις.

Στη *Linkletter* και άλλες αμερικανικές αποφάσεις διαπιστώθηκε ότι το Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής δεν αποκλείει την πρόσδοση μελλοντικής ισχύος σε δικαστικές αποφάσεις.

Στην Κύπρο, η ανάληψη τέτοιας εξουσίας θα αντίκειτο προς το Άρθρο 179.2 του Συντάγματος, το οποίο ορίζει ότι, όχι μόνο κανένας νόμος, αλλά και καμιά απόφαση οργάνου, αρχής ή προσώπου, το οποίο ασκεί εκτελεστική εξουσία ή διοικητικό λειτουργήμα, δεν μπορεί να είναι αντίθετη ή ασύμφωνη προς τις διατάξεις του Συντάγματος, του υπέρτατου νόμου. Όπου ο συνταγματικός νομοθέτης πθέλησε να προσδώσει μελλοντική ισχύ ή τη δυνατότητα μελλοντικής ισχύος στο αποτέλεσμα της δικαστικής απόφασης, το έπραξε ρητά στις περιπτώσεις που προβλέπονται στα Άρθρα 137.4 και 139.5 του Συντάγματος. Σε καμιά άλλη περίπτωση δεν είναι παραδεκτή η πρόσδοση μελλοντικής ισχύος στην εφαρμογή δικαστικής απόφασης. Μόνο στη Βουλή των Αντιπροσώπων παρέχεται εξουσία να ορίσει ημερομηνία ισχύος του νόμου, άλλη από εκείνη της έκδοσής του (Άρθρο 82). Η ανάληψη εξουσίας για την πρόσδοση μελλοντικής ισχύος σε δικαστική απόφαση που κρίνει νόμο ή απόφαση αντισυνταγματική, θα έθετε τη δικαστική λειτουργία υπεράνω του Συντάγματος, εφόσον θα της παρείχε τη δυνατότητα συγχώρησης αντισυνταγματικών πράξεων προς ζημία του κράτους δικαίου που θεμελιώνεται στην υπεροχή του Συντάγματος έναντι παντός νόμου ή απόφασης αρχών ή οργάνων της Δημοκρατίας και έναντι κάθε εξουσίας στη Δημοκρατία. Η εισήγηση των καθ' ων η αίτηση απολήγει σε πρόσκληση να εφαρμόσουμε, κατά την κρίση της εγκυρότητας της εκλογής του κ. Κατσαμπά, νόμο που κρίνουμε αντισυνταγματικό. Τέτοια εξουσία δε μας παρέχεται.

Τόσο για λόγους συνταγματικής τάξης, όσο και για λόγους αναγομένους στη φύση της δικαστικής λειτουργίας και το διαχωρισμό

της από τη νομοθετική λειτουργία, κρίνουμε ότι δεν παρέχεται ευχέρεια πρόσδοσης μελλοντικής ισχύος σε δικαστική απόφαση.

Κατάληξη:

5

Καταλήγουμε ότι ο κ. Χρ. Κατσαμπάς δεν εξελέγη στο βουλευτικό αξίωμα με αναπληρωματική εκλογή, όπως προβλέπει το Άρθρο 66.2 του Συντάγματος. Επομένως η εκλογή του αντίκειται προς το Σύνταγμα (Άρθρο 66.2).

10

Η αίτηση επιτυγχάνει.

Η απόφαση του Εφόρου Αναπληρωματικής Εκλογής, βάσει της οποίας ο κ. Κατσαμπάς ανακηρύχθηκε Βουλευτής, ακυρώνεται.

15

Δεν εκδίδεται διαταγή για έξοδα.

20

ΑΡΤΕΜΙΔΗΣ, Δ.: Αν μετείχα στη σύνθεση του Ανωτάτου Δικαστηρίου, που αποφάσισε την Εκλογική Αίτηση στην υπόθεση *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλοι* (1988) 1 Α.Α.Δ. 173, (που στο εξής θα αναφέρω ως η υπόθεση *Αγγελίδης*), η άποψη μου θα συνταυτιζόταν με αυτή της μειοψηφίας, για τους λόγους που εκτίθενται στην απόφασή της.

25

Όταν επεφυλάχθη την πρώτη φορά η απόφαση στην παρούσα Εκλογική Αίτηση, υποστήριξα στις διαβουλεύσεις την ανατροπή της απόφασης του Δικαστηρίου μας στην υπόθεση *Αγγελίδης*. Εν τούτοις μετά από πολύ προβληματισμό για την ορθότητα της σκέψης τούτης, μετέφερα στους συναδέλφους, στις αμέσως επόμενες μέρες, τα σοβαρά νομικά ερωτήματα που με ανησυχούσαν. Και άλλοι συνάδελφοι εξέφρασαν απόψεις πάνω σε διαφορετικά θέματα. Τελικά οδηγηθήκαμε, με τη γνωστή διαδικασία, στο επανάνοιγμα της υπόθεσης για να ασχοληθούμε με δυο νομικά ζητήματα που διέτυπωσε το ίδιο το Δικαστήριο, τα εξής:

30

“(α) Δυνατότητα μη αναδρομικότητας ή μόνο μελλοντικής ισχύος τυχόν ανατρεπτικής απόφασης της *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλοι* (1988) 1 Α.Α.Δ.173, και,

35

(β) η κατά το Σύνταγμα δυνατότητα ανατροπής προηγούμενης απόφασης του Ανωτάτου Δικαστηρίου, στην άσκηση των αρμοδιοτήτων του ως Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, με την οποία κηρύσσεται νόμος συνταγματικός.”

Ο Γενικός Εισαγγελέας, ο οποίος εμφανίστηκε αυτοπροσώπως κατά την επανασυζήτηση της υπόθεσης, ο κ. Πολυβίου που ενδιέτριψε εκ μέρους του στο πρώτο από τα δυο ζητήματα, και ο κ. Χρ. Κληρίδης, συνήγορος του αιτητή, μας παρουσίασαν, στη δική μου εκτίμηση, αξιόλογη εργασία και ακριβοδίκαια ενασχολήθηκαν με τις διαφορετικές προσεγγίσεις νομικών συστημάτων, όπως των Η.Π.Α. και χωρών της Ευρώπης. 5

Αναφέρω τα πιο πάνω για να τονίσω πως η διαφωνία μου με την πλειοψηφία των συναδέλφων, που θα εκφραστεί παρακάτω, βασίζεται στη δική μου κρίση για τα θέματα, που για πρώτη φορά ανέκυψαν και συζητήθηκαν ενώπιόν μας. Το ερώτημα, πότε το Δικαστήριο του τελευταίου βαθμού ανατρέπει αρχή δικαίου που καθιέρωσε σε προηγούμενη απόφασή του, όπου βεβαίως ισχύει το σύστημα της δεσμευτικότητας των αποφάσεων των ανωτέρων ιεραρχικά Δικαστηρίων, απασχόλησε, και συνεχίζει να απασχολεί, τα Δικαστήρια, τη νομική επιστήμη και βιβλιογραφία. Εμείς επιλέξαμε και εφαρμόζουμε την αρχή της δεσμευτικότητας, τόσο στον τομέα του ιδιωτικού όσο και του δημοσίου - συνταγματικού δικαίου. Υιोधέτηση της αρχής που ισχύει σε άλλη χώρα, στην περίπτωσή μας την Αγγλία, είναι εύκολη επιλογή, οι δυσχέρειες όμως προκύπτουν στον τρόπο εφαρμογής της. 10
15
20

Κυρίαρχο κριτήριο για τη λειτουργία της αρχής είναι, κατά την ταπεινή μου άποψη, η εκτίμηση των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούν στη χώρα μας, με ευρύτερες προεκτάσεις, ώστε να καλύπτεται το πολιτικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και πολιτισμικό επίπεδο του λαού μας, καθώς επίσης, και αυτό είναι σημαντικό, η επιθυμία λειτουργίας κράτους δικαίου με τον ανάλογο σεβασμό του από τους φορείς της εξουσίας και του πολίτη ως του μικροκύτταρου στο σώμα της. Αυτή η επιθυμία και επιδίωξη νομίζω πως συνυπάρχουν στη χώρα μας. 25
30

Το πιο πάνω σχόλιο με φέρνει στην ουσία της υπόθεσης. Δεν συμφωνώ με την ανατροπή της απόφασής μας - του Ανωτάτου Δικαστηρίου - στην υπόθεση *Αγγελίδης*. Έχω τη γνώμη πως τούτο δεν ενδείκνυται να γίνει, γιατί συνηγορούν εναντίον μιας τέτοιας απόφασης οι νομολογιακές αρχές του Κοινοδικαίου και της πρακτικής που ακολουθείται, μα προπαντός η ιδιόνημη διατύπωση των Άρθρων του Συντάγματος μας. 35
40

Το Άρθρο 136 του Συντάγματος παρέχει αποκλειστική δικαιοδοσία στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο να αποφασίζει "οριστικώς και αμετακλήτως", "επί πάντων των αντικειμένων περι

ων εν τοις επομένοις άρθροις”. Ακολουθούν δε τα Άρθρα που δίδουν αρμοδιότητα, για τα διάφορα θέματα που επιλαμβάνονται, στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο. Ανοίγω εδώ μια παρένθεση για να υπενθυμίσω πως, σύμφωνα με το Σύνταγμα, το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, που απαρτιζόταν από 3 δικαστές, αποφάσιζε τελεσιδίκως (σε πρώτο και τελευταίο βαθμό) όλα τα ζητήματα που εμπíπτουν στην αρμοδιότητα του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου. Το Άρθρο 148 διαλαμβάνει: “πάσα απόφασις του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου επί οιοδήποτε ζητήματος εμπíπτοντος εις την δικαιοδοσίαν ή την αρμοδιότηταν αυτού δεσμεύει παν δικαστήριον, όργανον, αρχήν ή πρόσωπον εν τη Δημοκρατία”. Επισημαίνω πως η λέξη “ζήτημα”, που απαντάται στο Άρθρο 148, έχει ευρύτερη έννοια από τη λέξη “αντικείμενον”, που χρησιμοποιείται στο Άρθρο 136. Το Άρθρο 145 καθιστά το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο τελεσιδίκιο κριτή οποιασδήποτε εκλογικής ενστάσεως, που ασκείται σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο.

Εκτιμώντας το περιεχόμενο των πιο πάνω διατάξεων, διαφωνώ πλήρως με την πρόταση ότι το ζήτημα συνταγματικότητας νόμου, που εγείρεται σε οποιαδήποτε διαδικασία ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην άσκηση της αρμοδιότητάς του ως Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, αποτελεί παρεμφερές ζήτημα στη διαδικασία, χωρίς καν να έχει την ιδιότητα του επίδικου ζητήματος. Η δική μου άποψη είναι πως αποτελεί ξεχωριστό και ανεξάρτητο ζήτημα από τα υπόλοιπα επίδικα θέματα. Ανάλογα δε με την ετυμολογία του Δικαστηρίου επ’ αυτού σφραγίζεται και η ισχύς και εφαρμογή του νομοθετήματος. Οφείλω μάλιστα να παρατηρήσω πως έτσι λειτουργεί και στην πράξη μια τέτοια απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Όποτε δηλαδή το Ανώτατο Δικαστήριο διαπίστωσε πως νόμος, ή διάταξή του, είναι αντίθετη με το Σύνταγμα, ο νόμος τούτος ή η διάταξη δεν εφαρμόζονται πλέον. Ακόμη ένα σχόλιο, δίκαιο νομίζω.

Όλοι οι φορείς της εξουσίας συμμορφώνονται με την ετυμολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου, όταν διακηρύσσεται νόμος αντισυνταγματικός, με αποτέλεσμα οι επίμαχες διατάξεις του να μην εφαρμόζονται, ως να έχουν διαγραφεί από το κείμενό του. Έχω λοιπόν την άποψη πως η υποτίμηση μιας τέτοιας απόφασης του Ανωτάτου Δικαστηρίου στο επίπεδο του επί μέρους και παρεμφερούς ζητήματος, και η εισήγηση πως η ετυμολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου επί της συνταγματικότητας ή μη νόμου αποτελεί απλώς μέρος της αιτιολογίας της απόφασης, είναι νομικά απαράδεκτη και αντίθετη με το γράμμα και πνεύμα των πιο πάνω ρητών

διατάξεων του Συντάγματος.

Φρονώ πως η συνταγματικότητα της επίμαχης διάταξης στον περί Πληρώσεως Κενωθείσης Βουλευτικής Έδρας Νόμο του 1986 (95/86), ήταν το δεσπόζον ζήτημα στην υπόθεση *Αγγελίδης*, ενώ η εκλογή του κ.Πέτα το αντικείμενο της εκλογικής αίτησης. Η ετυμιογασία του Ανωτάτου Δικαστηρίου πάνω στο συνταγματικό ζήτημα θα οδηγούσε την εκλογική αίτηση στην επιτυχία ή αποτυχία. Εφόσον το Δικαστήριο αποφάνθηκε πως οι επίμαχες διατάξεις του Νόμου δεν είναι αντίθετες με το Άρθρο 66(2) του Συντάγματος, η εκλογική αίτηση απερρίφθη.

Το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας μας ουδέποτε, και υπογραμμίζω τη λέξη ουδέποτε, μέχρι σήμερα ανέτρεψε απόφασή του με την οποία κηρύχθηκε νόμος συνταγματικός ή αντισυνταγματικός. Υπήρχε διάχυτη η εντύπωση κατά τη διάρκεια της διαδικασίας πως η υπόθεση *Δημητριάδης ν. Δημοκρατίας* (1977) 3 Α.Α.Δ. 205, την οποίαν επικαλέστηκε ο κ.Κληρίδης, αποτελεί έστω, το μοναδικό προηγούμενο όπου το Ανώτατο Δικαστήριο ανέτρεψε προηγούμενη απόφασή του για να διακηρύξει ως αντισυνταγματική συγκεκριμένη διάταξη της φορολογικής νομοθεσίας, που κρίθηκε ως συνταγματική στην πρώτη απόφαση. Δεν συνέβη όμως κάτι τέτοιο. Το Ανώτατο Δικαστήριο δεν ανέτρεψε στην υπόθεση *Δημητριάδης*, την προηγούμενη απόφασή του στην *Μικρομμάτης*, 2 Α.Α.Σ.Δ. 125.

Επιπλέον, αναφέρω πως το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο δεν είναι μόνον ο αποκλειστικός και κατά τελεσιδικία κριτής της συνταγματικότητας των νόμων που θεσπίζει η Βουλή των Αντιπροσώπων και των αποφάσεων της διοίκησης, αποφαίνεται επίσης, με την ίδια αποτελεσματικότητα, επί προσφυγής αφορώσης σύγκρουση των εξουσιών ή αρμοδιοτήτων της Βουλής των Αντιπροσώπων και Κοινοτικών Συνελεύσεων, καθώς και μεταξύ οιοδήποτε οργάνων ή αρχών της Δημοκρατίας και όταν νόμος ή απόφαση της Βουλής των Αντιπροσώπων δημιουργούν δυσμενή διάκριση εις βάρος μιας των δύο κοινοτήτων (άρθρα 137, 138, 139).

Η μοναδική εξαίρεση, όπου ρητά προβλέπεται πως η απόφαση του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου επί εγειρομένου ζητήματος αντισυνταγματικότητας νόμου, επιφέρει την μη εφαρμογή του μόνο στην εκκρεμούσα δίκη, περιέχεται στο Άρθρο 144 του Συντάγματος. Έχω δε τη γνώμη πως η σαφής τούτη διάταξη υποδηλώνει καθαρά την πρόθεση του συντάκτη του Συντάγματος, που δε θέλει καθολικά δεσμευτική την κρίση του Δικαστηρίου επί της αντι-

συνταγματικότητας νόμου, όταν παραπέμπεται τέτοιο ζήτημα σε εκκρεμούσα διαδικασία σε αστική ή ποινική υπόθεση, όπου δεν εμπλέκεται άμεσα η δομή της δημόσιας λειτουργίας της πολιτείας.

- 5 Και έρχομαι στο κρίσιμο ερώτημα: Έχει εξουσία το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο να ανατρέψει προηγούμενη απόφασή του, σύμφωνα με την οποία νόμος κρίθηκε συνταγματικός; Η απάντησή μου είναι καταφατική. Πιστεύω πως το Ανώτατο Δικαστήριο, που τελεσίδικα αποφαινεται επί ζητημάτων της αρμοδιότητάς του, μπορεί να ανατρέψει προηγούμενη απόφασή του. Όμως, η
- 10 αμέσως πιο πάνω συζήτησή μου, με αναφορά σε συγκεκριμένα Άρθρα του Συντάγματος, έγινε για να δείξω πως με πολύ μεγάλη δυσκολία, και σε σπάνιες περιπτώσεις, τούτο επιτρέπεται. Γι' αυτό και δεν συμφωνώ πως η κρίση, χωρίς άλλο, ότι η προηγούμενη
- 15 απόφαση του Δικαστηρίου μας είναι έκδηλα εσφαλμένη, επιφέρει αναποδράστως και την ανατροπή της. Σημειώνω εδώ πως δεν έχει εκτεθεί ενώπιόν μας ο,τιδήποτε που να ισχυροποιεί τη θέση πως η απόφαση στην **Αγγελίδης** είναι εσφαλμένη. Απλώς καλούμαστε να την ανατρέψουμε υιοθετώντας το σκεπτικό της απόφασης της μειοψηφίας.
- 20

Η απόφαση στην **Αγγελίδης** ελήφθη από το Ανώτατο Δικαστήριο στην άσκηση της αρμοδιότητάς του, βάσει του Άρθρου 145 του Συντάγματος, που έχει ως εξής:

- 25 “Το Ανώτατον Συνταγματικόν Δικαστήριον κέκτηται αποκλειστικήν δικαιοδοσίαν να αποφασίζη οριστικώς και αμετακλήτως επί πάσης εκλογικής ενστάσεως, ασκουμένης κατά τον εκλογικόν νόμον, αναφερομένης δε εις την εκλογήν του Προέδρου ή του Αντιπροέδρου της Δημοκρατίας ή των βουλευτών ή των μελών των Κοινοτικών Συνελεύσεων.”
- 30

- Η ετυμολογία όμως, πως η επίμαχη διάταξη του Εκλογικού Νόμου δε βρίσκεται σε αντίθεση με το Άρθρο 66.2 του Συντάγματος, εκφράστηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο και μέσα στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων που του παρέχουν τα υπόλοιπα Άρθρα του Συντάγματος, στα οποία έκαμα αναφορά πιο πάνω.
- 35

- Δεν είναι, νομίζω, εντελώς τυχαίο το γεγονός πως για 35 τώρα χρόνια το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο, και μετά το Ανώτατο Δικαστήριο, δεν ανέτρεψαν απόφασή τους με την οποία κηρύχθηκε νόμος συνταγματικός. Δεν θα αναλύσω τους λόγους αυτής της επιλογής. Νομίζω πως η πολιτεία, που λειτουργεί ως κράτος δικαίου, οφείλει να εφαρμόζει πιστά το Σύνταγμα και τους νό-
- 40

μους. Οποιοσδήποτε νόμος ή απόφαση πρέπει να συνάδουν με τους μείζονες και υπερτελείς κανόνες του Συντάγματος. Η αρχή αυτή προβλέπεται ρητά στο Άρθρο 179 του Συντάγματος.

Τελεσίδικος κριτής της συνταγματικότητας των νόμων και αποφάσεων της διοίκησης είναι το Ανώτατο Δικαστήριο. Όταν τούτο εκφράσει την κρίση του, οι φορείς της εξουσίας στην πολιτεία οφείλουν να συμμορφώνονται με αυτή. Η αρχή της δεσμευτικότητας εγγυάται τη βεβαιότητα των νομικών κανόνων και τη σύμφωνα με αυτούς λειτουργία της πολιτείας. 5 10

Έτσι έγινε και στην υπόθεση που συζητούμε. Η επίμαχη διάταξη του Εκλογικού Νόμου εκρίθη ως συνταγματική στην υπόθεση *Αγγελίδης*. Τα αρμόδια όργανα συμμορφούμενα με την διάταξη του νόμου, που σφραγίστηκε από το αρμόδιο Ανώτατο Δικαστήριο ως συνταγματική, την εφάρμοσαν. Η πολιτεία λειτούργησε, κατά την ταπεινή μου άποψη, ορθά και μέσα στα πλαίσια του νόμου. Και τούτο οφείλουμε να το διαπιστώσουμε δικαστικά. Γι' αυτό, και ενώ βρίσκομαι σε αυτό το σημείο, λέγω πως αν κατέληγα στην ανατροπή της απόφασης *Αγγελίδης*, θα έδιδα μελλοντική ισχύ στην ανατρεπτική απόφαση, για τους λόγους που σχολιάζονται από το συνάδελφο δικαστή Νικολάου. 15 20

Ανέφερα ήδη πως δε συμφωνώ με την ανατροπή απόφασης που εκδίδεται από το Ανώτατο Δικαστήριο, με την οποία κηρύχθηκε νόμος συνταγματικός, με μοναδικό λόγο πως μεταγενέστερα κρίνεται ως εσφαλμένη. Θα αποτελούσε ακαδημαϊκή άσκηση να ασχοληθώ με το πότε, μπορεί να γίνει τούτο. Θα έθετα όμως το εξής κριτήριο, το οποίο, όπως εγώ εκτιμώ, εφαρμόζει ενίοτε και το Δικαστήριο της Βουλής των Λόρδων της Αγγλίας. Πρόσθετα με το λάθος που διακριβώνεται στην προηγούμενη απόφαση πρέπει να διαπιστωθεί, ως αντικειμενικό γεγονός, πως η εφαρμογή της λαθεμένης απόφασης επιφέρει άδικα αποτελέσματα και δημιουργεί δυσμενείς επιπτώσεις. Το λάθος και οι άδικες συνέπειες πρέπει να συνυπάρχουν. Και τούτο γιατί, αν δεν είναι νομικά εσφαλμένη η προηγούμενη απόφαση, έστω και αν προκαλείται αδικία δια της ορθής εφαρμογής του νόμου, η απόφαση δεν ανατρέπεται. 25 30 35

Στην παρούσα υπόθεση δεν υπήρξε εισήγηση πως η επίμαχη διάταξη του Εκλογικού Νόμου εφαρμοζόμενη δημιουργεί άδικες καταστάσεις ή επιφέρει δυσμενείς συνέπειες. Αντίθετα, είναι παραδεκτό πως ο Εκλογικός Νόμος στο σύνολό του που υιοθετεί σύστημα πλησίον της αναλογικής είναι δημοκρατικός, γιατί απολήγει σε δικαιότερη αντιπροσώπευση της θέλησης των εκλογέων. Η ψή- 40

φηση δε του Εκλογικού Νόμου, με τον οποίο μπορεί να υιοθετηθεί οποιοδήποτε εκλογικό σύστημα εναποτίθεται, σύμφωνα με το Σύνταγμα, στη Βουλή των Αντιπροσώπων.

- 5 Αντιλαμβάνομαι πως ο απλός πολίτης μπορεί να διερωτηθεί: πώς είναι δυνατό το Ανώτατο Δικαστήριο να διαπιστώνει λάθος σε προηγούμενη απόφασή του και να μην το διορθώνει; Η νομική απάντηση έχει ήδη δοθεί. Επειδή όμως η άποψή μου μειοψηφεί, αναφέρω μόνο τούτο: σε αριθμό αποφάσεων που εξέδωσε το Ανώ-
- 10 τατο Δικαστήριο εξέφρασα διϊστάμενη άποψη, ενώ, με πολλές προηγούμενες αποφάσεις του τυγχάνει να διαφωνώ. Τούτες δε οι αποφάσεις άπτονται εξίσου σημαντικών, ακόμη και σπουδαιότερων ζητημάτων του παρόντος. Για τους λόγους όμως που έχω εξηγήσει αισθανόμουν, μέχρι τώρα, δικαστικό το χρέος να εφαρμόζω
- 15 τις αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

Καταλήγω πως η Αίτηση πρέπει να απορριφθεί.

- 20 ΝΙΚΟΛΑΟΥ, Δ.: Η παρούσα Εκλογική Αίτηση αφορά την πλήρωση κενωθείσας βουλευτικής έδρας. Ό,τι τίθεται για εξέταση εντάσσεται στο πλέγμα ορισμένων διατάξεων, ιδωμένων υπό το φως της δικαστικής απόφασης σε σχέση με αυτές. Και εγείρει θεμελιακά ερωτήματα ως προς τις δυνατότητες που προσφέρει το νομικό μας σύστημα.

- 25 Αρχίζω με μια σκιαγράφηση της κατάστασης. Οι παράγραφοι 2 και 3 του Άρθρου 66 του Συντάγματος διαλαμβάνουν τη διενέργεια αναπληρωματικής εκλογής εντός καθοριζομένης προθεσμίας, με χρονική επέκταση όπου επέρχονται εξαιρετικές και απρόβλεπτες
- 30 περιστάσεις:

“Άρθρο 66.1. ....

- 35 2. Κενωθείσα βουλευτική έδρα πληρούται δι’ αναπληρωματικής εκλογής διενεργουμένης εντός προθεσμίας τεσσαράκοντα πέντε το πολύ ημερών, από της κενώσεως εις ημερομηνίαν καθοριζομένην υπό της Βουλής των Αντιπροσώπων.

- 40 3. Εάν ή κατά την πρώτην ή δευτέραν παράγραφον του παρόντος Άρθρου εκλογή δεν δύναται να διενεργηθή κατά την καθοριζομένην υπό του Συντάγματος ή συμφώνως τούτω καθορισθείσαν ημερομηνίαν ένεκα εξαιρετικών και απρόβλεπτων περιστάσεων, ως σεισμού, πλημμύρας, γενικής επιδημίας και παρομοίων περιστάσεων, διενεργείται την αντίστοιχον ημέραν της

επομένης εβδομάδος.”

Όταν, με τον περί Εκλογής Μελών της Βουλής των Αντιπροσώπων Νόμο του 1979 (Ν. 72/79), εισήχθη στην Κύπρο το αναλογικό σύστημα, η αναπληρωματική εκλογή συνέχισε κατ’ εξαίρεση να διέπεται από τη ρύθμιση που αποτελούσε μέρος του πλειοψηφικού. Έπειτα όμως, επειδή η Βουλή φαίνεται να θεώρησε ότι η εξαίρεση αποτελούσε ανινομία, θέσπισε τον περί Πληρώσεως Κενωθείσης Βουλευτικής Έδρας (Προσωρινά Διατάξεις) Νόμο του 1983 (Ν. 55/83) με τον οποίο ενέταξε και την αναπληρωματική εκλογή στο αναλογικό σύστημα. Προτού απασχολήσει περαιτέρω το θέμα, επιχειρήθηκε η τροποποίηση του Συντάγματος, προφανώς εξ αιτίας ανησυχίας ότι το εν λόγω νομοθέτημα αντίκειτο προς τις συνταγματικές διατάξεις. Στην *Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλής των Αντιπροσώπων* (1986) 3 Α.Α.Δ. 1439, το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε την επί του προκειμένου τροποποίηση του Συντάγματος ανέφικτη κάτω από τις κρατούσες συνθήκες. Η πλειονότητα στην απόφαση πρόσθεσε και σχόλιο. Είπε (στη σελ. 1445) τα εξής:

“.....δεν φαίνεται να έχουν εξαντληθεί οι δυνατότητες να ρυθμισθεί μελλοντικά με νομοθεσία το θέμα της πληρώσεως κενωθείσης βουλευτικής έδρας κατά τρόπο που να μην είναι αντίθετος με το Άρθρο 66 του Συντάγματος και που ταυτόχρονα να συνάδει με το εκλογικό σύστημα που ισχύει σήμερα στην Κύπρο.”

Η Βουλή δεν άργησε. Τρεις μήνες αργότερα θέσπισε τον περί Πληρώσεως Κενωθείσης Βουλευτικής Έδρας Νόμο του 1986 (Ν.95/86), με τον οποίο η αναπληρωματική εκλογή εντάχθηκε και πάλι, αλλά με νέο τρόπο, στο αναλογικό σύστημα, ενώ ο Ν. 55/83 καταργήθηκε. Το Άρθρο 3(2)(α) που πιο άμεσα ενδιαφέρει, προβλέπει τα ακόλουθα:

“3.- (1) .....

(2) Εις την περίπτωση κατά την οποίαν ο Βουλευτής του οποίου η έδρα εκενώθη εξηκολούθη κατά τον χρόνον κατά τον οποίον η έδρα εκενώθη να ανήκεν εις την εν τη Βουλή των Αντιπροσώπων πολιτικήν κομματικήν ομάδα του κόμματος ή του συνασπισμού κομμάτων ως υποψήφιος του οποίου εξελέγη, διενεργείται αναπληρωματική εκλογή άνευ ψηφοφορίας, δηλαδή -

(α) η έδρα πληρούται υπό του αμέσως ακολουθούντος κατά σειράν επιτυχίας και μη εκλεγέντος υποψηφίου του συνδυα-

σμού του κόμματος ή του συνασπισμού κομμάτων εις το
 οποιόν ή εις τον οποιόν ανήκεν η κενουμένη έδρα, εφ' όσον
 ούτος είναι εν ζωή και εξακολουθεί να ανήκη εις το ίδιον
 κόμμα ή τον ίδιον συνασπισμόν κομμάτων·

5

Η συνταγματικότητα του νόμου εξετάστηκε από το Ανώτατο Δι-
 καστήριο στην *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων* (1988)1 Α.Α.Δ. 173.
 Έκρινε, κατά πλειοψηφία τεσσάρων έναντι τριών, ότι ο νόμος εί-
 ναι συνταγματικός. Επρόκειτο για κατάληξη που προέκυπτε από
 την ερμηνεία που δόθηκε στις σχετικές πρόνοιες του Συντάγματος.
 Ενόψει αυτής της επισφράγισης, ο κ. Πέτας διατήρησε τη βουλευ-
 τική έδρα. Μετέπειτα, ως αποτέλεσμα συμμόρφωσης με την από-
 φαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου, ο νόμος εφαρμόστηκε και, σε
 διάφορα στάδια, ανακηρύχθηκαν έξι ακόμη βουλευτές για πλήρω-
 ση κενωθείσών βουλευτικών εδρών. Τις κατέχουν μέχρι σήμερα.
 Κατά τον ίδιο τρόπο και ο καθ' ου κ. Χρ. Κατσαμπάς, κατέλαβε
 στις αρχές του 1995 κενωθείσα βουλευτική έδρα. Δεν μπορούσε να
 γίνει διαφορετικά. Το Άρθρο 136 του Συντάγματος ορίζει ότι:

20

“Το Ανώτατον Συνταγματικόν Δικαστήριον κέκτηται απο-
 κλειστικήν δικαιοδοσίαν να αποφασίξη οριστικώς και αμετα-
 κλήτως επί πάντων των αντικειμένων περί ών εν τοις επομένοις
 άρθροις.”

25

Και το Ανώτατο Δικαστήριον είχε αποφασίσει επί της συνταγματι-
 κότητας του νόμου. Το Άρθρο 148 του Συντάγματος ορίζει ότι:

30

“Τηρουμένων των διατάξεων της τρίτης παραγράφου του
 Άρθρου 144, πάσα απόφασις του Ανωτάτου Συνταγματικού Δι-
 καστηρίου επί οιοδήποτε ζητήματος εμπύπτοντος εις την δι-
 καιοδοσίαν ή την αρμοδιότητα αυτού δεσμεύει παν δικαστή-
 ριον, όργανον, αρχήν ή πρόσωπον εν τη Δημοκρατία.”

35

Ο Έφορος ενήργησε λοιπόν συμμορφούμενος προς το Σύνταγμα,
 το οποίο, σύμφωνα με το Άρθρο 179.1, αποτελεί τον υπέρτατο νό-
 μο της Δημοκρατίας. Και ήταν, βέβαια, αυθεντικά ερμηνευμένο από
 το Ανώτατο Δικαστήριον.

40

Ο αιτητής κ. Μαυρογένης, παρά τη δικαστική επισφράγιση της
 συνταγματικότητας του νόμου, τη θέτει υπό αμφισβήτηση. Άλλαξε
 ο,τιδήποτε αφότου αποφασίστηκε η *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων*
 (ανωτέρω); Η απάντηση είναι ότι άλλαξε η σύνθεση του Ανωτάτου
 Δικαστηρίου. Τίποτε άλλο. Εν τούτοις ο αιτητής επιδιώκει την επα-
 νερμηνεία του Συντάγματος. Προβάλλει ότι η απόφαση στην *Αγγε-*

λίδης ν. Πέτα και Άλλων (ανωτέρω) είναι έκδηλα λανθασμένη και καλεί το Ανώτατο Δικαστήριο να την ανατρέψει. Παρότι λοιπόν το αντικείμενο της Εκλογικής Αίτησης είναι η πλήρωση της κενωθείσας βουλευτικής έδρας, το μόνο επίδικο ζήτημα είναι η ήδη κριθείσα συνταγματικότητα του νόμου. Δεν αμφισβητείται ότι με το υπάρχον καθεστώς ορθά ήταν που ενήργησε ο Έφορος. Η διαδικασία για την πλήρωση κενωθείσας βουλευτικής έδρας με τον ένα τρόπο ή τον άλλο εξαρτάται από το κατά πόσο ο νόμος είναι ή όχι συνταγματικός. Η απάντηση στο αν είναι ή όχι καταδειχνει αυτάματα και την εξέλιξη.

Το πρώτο που προκύπτει για εξέταση είναι το κατά πόσο η συνταγματικότητα του νόμου μπορεί να επανεξεταστεί μετά την απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου ότι ο νόμος είναι συνταγματικός. Βέβαια, το ότι στο πλαίσιο εξέτασης εκλογικού θέματος δυνάμει του Άρθρου 145 του Συντάγματος υπάρχει δυνατότητα εξέτασης και συνταγματικού θέματος το υποστηρίζει η ενδιάμεση απόφαση στην **Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων** (1987)¹ Α.Α.Δ. 450. Η εξέταση δεν είναι όμως ταυτόσημη με επανεξέταση. Το Άρθρο 135 του Συντάγματος διαλαμβάνει ότι σε σχέση με τα Άρθρα που έπονται και που του παρέχουν δικαιοδοσία, το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο αποφασίζει "οριστικώς και αμετακλήτως". Είναι ωστόσο επιβεβλημένη η εξής διάκριση στα Άρθρα που έπονται. Ορισμένα αναφέρονται σε περιπτώσεις στις οποίες αντικείμενο της εξέτασης είναι ο ίδιος ο νόμος ή η απόφαση της Βουλής - είτε πριν είτε μετά την έκδοση - ενώ σε μερικές περιπτώσεις το αντικείμενο είναι άλλο. Το Άρθρο 145 που αφορά τις εκλογικές αιτήσεις συγκαταλέγεται στη δεύτερη κατηγορία. Το ίδιο και το Άρθρο 146 το οποίο αποτελεί το θεμέλιο του διοικητικού δικαίου. Εξειδικεύω το Άρθρο 146 διότι θεωρώ χρήσιμη τη σύγκριση. Εντάσσονται και τα δύο στην πρώτη κατηγορία που περιέγραψα. Στην περίπτωση τους, δεν αναφέρεται στο Σύνταγμα ότι το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο μπορεί να εξετάσει θέμα συνταγματικότητας. Εν τούτοις αυτή η δυνατότητα θεωρήθηκε αυτονόητη. Το επιμαρτυρεί τεράστιος όγκος νομολογίας σε σχέση με το Άρθρο 146 όπως και η ενδιάμεση απόφαση στην **Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων** (1987) (ανωτέρω) σε σχέση με το Άρθρο 145. Χωρίς βέβαια απαραίτητα να σημαίνει ότι η δυνατότητα εξέτασης εξυπνοεί και τη δυνατότητα επανεξέτασης.

Είναι σε αυτό το σημείο ενδιαφέρον να δούμε και την παράγραφο 2 του Άρθρου 179, η οποία έχει ως εξής:

"179.2. Ουδείς νόμος ή απόφασις της Βουλής των Αντιπρο-

5 σώπων ή εκατέρας Κοινοτικής Συνελεύσεως ως και ουδεμία πράξις ή απόφασις οιοιδήποτε οργάνου, αρχής ή προσώπου εν τη Δημοκρατία ασκούντος εκτελεστικήν εξουσίαν ή οιοιδήποτε διοικητικόν λειτουργήμα δύναται να είναι καθ' οιοιδήποτε τρόπον αντίθετος ή ασύμφωνος προς οιοιδήποτε των διατάξεων του Συντάγματος.”

10 Ο λόγος για τη μή αναφορά από το Άρθρο 179.2 και στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο είναι αυτονόητος. Εξ ορισμού το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο δεν ενεργεί ποτέ αντισυνταγματικά. Η κάθε απόφαση του επί συνταγματικού θέματος ορθά είναι που απεικονίζει τις συνταγματικές πρόνοιες. Έτσι, ενόψει της δεύτερης παραγράφου του Άρθρου 179, καμιά τέτοια απόφαση δεν προσκρούει στην πρώτη παράγραφο του Άρθρου. Το ότι όμως η
15 κάθε απόφαση του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου θεωρείται ορθή, δεν νομίζω ότι αποτελεί εμπόδιο για την ανατροπή της στο μέλλον. Γιατί και πάλι εξ ορισμού η δεύτερη απόφαση, η ανατρεπτική, θεωρείται ορθή ή, που δεν είναι ταυτόσημο, θεωρείται και αυτή ορθή. Η διάζευξη στην οποία έχω προβεί ενέχει καθώς μου
20 φαίνεται σημασία σε ό,τι αφορά το θέμα της αναδρομικότητας ή όχι, της ανατρεπτικής απόφασης, θέμα με το οποίο θα ασχοληθώ αργότερα.

25 Σχετικά με την υπό συζήτηση πτυχή, μεγαλύτερη σημασία ίσως να έχει η πρόνοια στο Άρθρο 136 που επαναλαμβάνεται και σε άλλα Άρθρα, όπως το 145, ότι το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο αποφασίζει “οριστικώς και αμετακλήτως”. Αναδύεται το εξής ερώτημα: Μήπως το “οριστικό και αμετάκλητο” περιορίζεται σε ό,τι αφορά το αντικείμενο της όποιας σχετικής διάταξης ή εκτείνεται και σε κάθε πτυχή της απόφασης του Ανωτάτου Συνταγματικού
30 Δικαστηρίου; Κατά την άποψή μου η εν λόγω πρόνοια είναι συναρτημένη με το αντικείμενο εξέτασης στην κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Στο Άρθρο 136 προσδιορίζεται το “οριστικό και αμετάκλητο” με αναφορά προς το αντικείμενο. Υπενθυμίζω το λεκτικό που έχει ως εξής: “Το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο αποφασίζει οριστικώς και αμετακλήτως επί πάντων των αντικειμένων περιών εν τοις επομένους άρθροις.” Έτσι όπου π.χ. αντικείμενο είναι ο νόμος είτε πριν είτε μετά την έκδοση, τότε η απόφαση του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου δεν μπορεί να υπόκειται σε
40 ανατροπή. Είναι οριστική και αμετάκλητη εφόσον άπτεται άμεσα του ιδίου του αντικειμένου της εξέτασης. Αν όμως αυτό είναι που επιτάσσει το Άρθρο 136, πώς είναι που συμβιβάζεται με το Άρθρο 179.1 το οποίο ορίζει ότι το Σύνταγμα είναι ο υπέρτατος νόμος; Δεν θα έπρεπε κατ' ακολουθίαν του Άρθρου 179.1 να υπεριοχύσει

σε μελλοντική διαδικασία το Σύνταγμα με αποτέλεσμα να καθίσταται δυνατή η ανατροπή; Ένα τέτοιο ερώτημα παραγνωρίζει νομίζω ότι το ίδιο το Σύνταγμα, με ειδικές πρόνοιες, επιτάσσει λύσεις σε ορισμένα προβλήματα. Το Άρθρο 179.1 δεν αποτελεί παρά μια γενική επιταγή για συμμόρφωση με τις επί μέρους πρόνοιες του Συντάγματος. Το Άρθρο 136 περιέχει μια από αυτές. Που είναι ότι η δικαστική απόφαση αποβαίνει οριστική και αμετάκλητη. Το Άρθρο 179.1 απαιτεί σεβασμό προς αυτή την πρόνοια. Είτε ορθή είναι η δικαστική απόφαση είτε εσφαλμένη.

Ως προς τις περιπτώσεις που συναποτελούν τη δεύτερη κατηγορία που περιέγραψα, στην οποία εντάσσεται και το αντικείμενο εκλογικής ένστασης δυνάμει του Άρθρου 145, το κατά πόσο η απόφαση του Ανωτάτου Συνταγματικού Δικαστηρίου επί συνταγματικού θέματος μπορεί ή όχι να ανατραπεί ανάγεται κατά την άποψή μου στην πολιτική του δικαίου όπως τη διαμορφώνει το Ανώτατο Δικαστήριο καθιστώντας την έτσι μέρος της πρακτικής του. Το Σύνταγμα, σε αυτές τις περιπτώσεις, αντίθετα με ό,τι στις άλλες, δεν επιβάλλει οποιονδήποτε κανόνα. Την πορεία που σε αυτό τον τομέα ακολούθησε η Κύπρος μετά την ανακήρυξη της ως Δημοκρατίας την εξήγησα στην ενδιάμεση απόφασή μου ημερομηνίας 8 Δεκεμβρίου 1995. Κύρια γνωρίσματα είναι η δεσμευτικότητα των αποφάσεων του Ανωτάτου Δικαστηρίου ως μέσο προώθησης δικαιοπλαστικής λειτουργίας με διατήρηση δυνατότητας από μέρους του ιδίου του Ανωτάτου Δικαστηρίου να ανατρέψει προηγούμενες αποφάσεις του σε ορισμένες περιπτώσεις. Με αυτές τις πτυχές θα ασχοληθώ αφού πρώτα εξετάσω το κατά πόσο η *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων* (ανωτέρω) είναι ή όχι εσφαλμένη. Γιατί μόνο αν δοθεί σε αυτό καταφατική απάντηση υπάρχει πεδίο για περαιτέρω συζήτηση. Στην *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων* (ανωτέρω), η πλειοψηφία εξέτασε το ζήτημα υπό το πρίσμα του εξής συλλογισμού που διατυπώνεται στη σελ. 177.

“Το Σύνταγμα δεν επιβάλλει την υιοθέτηση οποιουδήποτε συγκεκριμένου εκλογικού συστήματος και ως εκ τούτου το Άρθρο 66.2 πρέπει να ερμηνευθεί κατά τρόπο που να συνάδει με το πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα που εφαρμόζετο όταν άρχισε να ισχύει το Σύνταγμα το 1960 και με το αναλογικό εκλογικό σύστημα που εφαρμόζεται τώρα .....”

Κατ’ ακολουθίαν εξέφρασε την άποψη ότι δυνάμει του Άρθρου 3(2)(α) του περί Πληρώσεως Κενωθείσας Βουλευτικής Έδρας Νόμου του 1986, ο επιλαχών που καταλαμβάνει κενωθείσα βουλευτική έδρα “-.....- εκλέγεται προκαταβολικά κατά τις γενικές βουλευτι-

κές εκλογές που προηγήθηκαν της κενώσεως της βουλευτικής έδρας και η εκλογή οριστικοποιείται χωρίς νέα ψηφοφορία .....". Κατέληξε, ως εκ τούτου, πως το Άρθρο 66.2 του Συντάγματος αποσκοπούσε να διασφαλίσει ότι κενωθείσα έδρα δεν θα παρέμενε κενή αλλά θα πληρωνόταν μέσα σε προθεσμία σαφαναταπέντε ημερών και πως αυτό επιτυγχανόταν με ό,τι προέβλεπε ο νέος νόμος για την πλήρωση.

Η απόφαση της μειοψηφίας υποστηρίζει ότι οι επιλαχόντες σε γενική εκλογή δεν είναι δυνατό να θεωρηθούν εκλεγέντες για σκοπούς αναπληρωματικής εκλογής και τούτο όχι μόνο διότι πρόκειται για ουδέποτε στην πραγματικότητα εκλεγέντες αλλά και διότι το Άρθρο 66.2 του Συντάγματος προβλέπει για διεξαχθησόμενη αναπληρωματική εκλογή, ήτοι, εκλογή που, καθώς ορίζεται, επέρχεται μετά την κένωση βουλευτικής έδρας και όχι προγενέστερα, διασφαλίζοντας τοιουτοτρόπως και το δικαίωμα του ψηφοφόρου δυνάμει του Άρθρου 31 του Συντάγματος να εκφράζει την προτίμησή του κατά το χρόνο που εγείρεται το ζήτημα με την κένωση έδρας.

Κατά τη γνώμη μου, η απόφαση της πλειοψηφίας στην *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων* (ανωτέρω) είναι εσφαλμένη. Και ορθή είναι η απόφαση της μειοψηφίας. Θεωρώ ότι η πλειοψηφία λανθασμένα προσέγγισε το ζήτημα. Το ότι η Βουλή των Αντιπροσώπων μπορούσε να θεσπίσει εκλογικό νόμο δεν αποτελούσε αιτία για να τεθεί το Σύνταγμα υπό την αίρεση του νόμου. Γιατί αυτό ήταν που συνεπαγόταν το εγχείρημα στο οποίο προέβη η πλειοψηφία. Αντί να ερμηνεύσει το Νόμο υπό το κράτος του Συντάγματος. Κατά τη δική μου αντίληψη, προκύπτει από τη γραμματική ερμηνεία του Άρθρου 66.2 ότι η αναπληρωματική εκλογή έπεται της κένωσης βουλευτικής έδρας και ότι αποτελεί νέα εκλογή: όχι τη διαδοχή μή εκλεγέντος - επιλαχόντος στις προηγούμενες γενικές εκλογές. Άλλωστε, η διατύπωση του Άρθρου 66.2 καταδειχνει νομίζω ότι κατά την κατάρτιση του Συντάγματος λήφθηκε υπόψη το τότε ισχύον πλειοψηφικό σύστημα και δεν κατευθύνθηκε η σκέψη στο ενδεχόμενο υιοθέτησης αναλογικού συστήματος στο μέλλον. Το Άρθρο 66.2 ορίζει ρητά, συγκεκριμένα και με σαφήνεια την εξέλιξη στην περίπτωση στην οποία αναφέρεται. Δεν μου φαίνεται να διέπεται από ευρύτερο πνεύμα που να αφήνει χώρο για την αντίληψη, την κεντρική στο συλλογισμό της πλειοψηφίας, περί πρόθεσης να αφηθεί το ζήτημα ανοικτό ώστε να καλύπτει και τις ανάγκες αναλογικού συστήματος στο μέλλον.

Έχω λοιπόν τη γνώμη ότι η απόφαση της πλειοψηφίας στην *Αγ-*

γελίδης ν. Πέτα και Άλλων (ανωτέρω) είναι εσφαλμένη. Περί της ορθότητας της γνώμης μου δεν διατηρώ αμφιβολία. Πρόκειται όμως για γνώμη. Και διατάζω να χαρακτηρίσω την εν λόγω απόφαση. Δεν πρόκειται για απόφαση που εκδόθηκε εν αγνοία της ύπαρξης των σχετικών διατάξεων ή κανόνων δικαίου ή κάποιας προηγούμενης απόφασης που ρύθμιζε το θέμα. Δεν επρόκειτο δηλαδή για απόφαση που εκδόθηκε εξ αβλεψίας (per incuriam), ώστε να είναι εξ αντικειμένου ή καταφανώς λανθασμένη: βλ. *Young ν. Bristol Aeroplane Co.* (1944) και *Rakhit ν. Carty* [1990] 2 All E.R. 202. Ούτε επρόκειτο περί απόφασης που κρίνεται εσφαλμένη επειδή δεν υπήρξε η ευκαιρία ανάπτυξης κάποιου κείριου και πειστικού επιχειρήματος έτσι ώστε ίσως και πάλι να συνέτρεχε αιτία για την εξ αντικειμένου διατύπωση χαρακτηρισμού: βλ. την *Moodie ν. I.R.C.* [1993] 2 All E.R. 49. Στην περίπτωση της *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων* (ανωτέρω) δεν συνέβηκε οτιδήποτε από αυτά. Είναι προφανές ότι η πλειονότητα είχε ενώπιον της και έλαβε υπόψη όλα τα δεδομένα. Είχε επιπλέον και το οφέλημα της απόφασης της μειοψηφίας. Επομένως, εκείνο που προκύπτει είναι σύγκρουση γνώμης: της τότε και της τώρα. Προτιμώ λοιπόν να περιοριστώ στην κατά τη γνώμη μου διαπίστωση σφάλματος στη βάση των λόγων που εξέθεσα χωρίς να προβώ σε χαρακτηρισμό.

Το επόμενο που εγείρεται για εξέταση είναι η δυνατότητα ανατροπής της *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων* (ανωτέρω). Αναφέρομαι σε ό,τι αντιλαμβάνομαι να είναι εκείνο που επιδιώκεται, ήτοι, η ρητή ανατροπή της εν λόγω απόφασης και όχι η απόκλιση από αυτή. Συμμερίζομαι σε τούτο την άποψη του δικαστή Simon, στη *Milliangos ν. Frank (Textiles) Ltd.*, [1976] A.C. 443, ότι καλό είναι να αντιμετωπίζεται η πραγματικότητα. Είπε (στη σελ. 471) μιλώντας για την υπόθεση *Havana Railways* [1961] A.C. 1007:-

“I say ‘overuled’ expressly: it is better to avoid euphemisms like ‘departed from’; a wise decision is more likely to be achieved if the reality is faced.”

Προτού όμως εκθέσω τις απόψεις μου σε αυτό το μείζον θέμα, θεωρώ χρήσιμο να υπενθυμίσω ότι προκειμένου περί ανατροπής μιας απόφασης ισχύει στο νομικό μας σύστημα, που έχει ως πρότυπο το Αγγλικό, η αρχή της αναδρομικότητας. Σημαίνει ότι με την ανατρεπτική απόφαση διακηρύσσεται το δίκαιο όπως υποτίθεται ότι ήταν πάντοτε, με αποτέλεσμα ό,τι είχε γίνει στη βάση του προηγούμενου καθεστώτος να στερείται ερείσματος δικαίου. Αυτό μπορεί να ενέχει κείριες επιπτώσεις. Ασχολήθηκα με αυτή την αρχή στην ενδιάμεση απόφασή μου ημερομηνίας 8 Δεκεμβρίου 1995,

στην οποία και παραπέμπω για να αποφύγω την εκτενή επανάληψη. Περιορίζομαι στις εξής επισημάνσεις. Η εν λόγω αρχή εδράζεται στην άποψη, την προσκολλημένη σε μια παλαιά θεωρία ότι η δικαστική απόφαση δε δημιουργεί δίκαιο. Υπάρχουν ακόμα δικαστές, 5 όσο και αν είναι λίγοι, που τη συμμερίζονται. Για μια πρόσφατη διακήρυξη βλ. τις παρατηρήσεις του δικαστή Dillhorne στην *Cassell and Co. Ltd. v. Broome* [1972] 1 All E.R. 801 στη σελ. 854 f-h. Πρόκειται όμως περί θεωρίας εν πολλοίς πλασματικής. Τη δικαιοπλαστική λειτουργία των δικαστηρίων σε αυτό το σύστημα την αναδεικνύει η πραγματικότητα ως δεδομένη. Αυτό αναγνωρίστηκε τόσο 10 στην Αγγλία όσο και σε άλλες δικαιοδοσίες στις οποίες ισχύει βασικά το ίδιο σύστημα. Και επιμαρτυρείται από πολλές πρόσφατες δικαστικές δηλώσεις: βλ. π.χ. του δικαστή Diplock στην Αυστραλιανή υπόθεση *Harbor Trust Commissioners v. Gibbs Bright and Co*, 15 [1974] 2 W.R. 507 στη σελ. 513· και των Δικαστών Wilberforce και Simon στη *Milliangos v. Frank (Textiles) Ltd* (ανωτέρω) στις σελ. 469 G και 472 B αντίστοιχα. Στην Κύπρο, το ότι η δικαστική απόφαση αποτελεί πηγή δικαίου το διακηρύξαμε και πρόσφατα στη *Δημοκρατία ν. Γιάλλουρου κ.ά.* (1995) 3 Α.Α.Δ. 363. Άλλωστε στην 20 Κύπρο, με θεμέλιο τις λίγες γραμμές του Άρθρου 146 του Συντάγματος, οικοδομήθηκε ολόκληρο σύστημα διοικητικού δικαίου, σε διάφορες πτυχές του οποίου είναι εμφανής η δικαιοπλαστική λειτουργία. Αναφέρω ακόμα ένα παράδειγμα. Τα Κυπριακά Δικαστήρια, κατ' επίκληση του Άρθρου 32 του περί Δικαστηρίων Νόμου του 25 1960, άρχισαν σχετικά πρόσφατα να εκδίδουν διατάγματα τύπου Mareva, ακολουθώντας σε τούτο μια νέα Αγγλική νομολογιακή εξέλιξη. Η εν λόγω διάταξη είναι σε ό,τι ενδιαφέρει όμοια με την αντίστοιχη Αγγλική που δεν προοριζόταν να προσφέρει εξουσιοδότηση για αυτή την εξέλιξη. Ο δικαστής Denning, ο οποίος πρωτοστάτησε, 30 παραδέχθηκε ότι επρόκειτο περί της δημιουργίας νέου δικαστικώς δημιουργηθέντος κανόνα. Το ίδιο, καθώς μου φαίνεται, παραδέχθηκε και το δικό μας εφετείο στην *A.B.P. Holdings Ltd. v. Κιταλίδη (Αρ. 2)* (1994) 1 Α.Α.Δ. 694. Η εξέταση του κατά πόσο η δικαστική απόφαση δημιουργεί ή όχι δίκαιο έχει εδώ ως σκοπό να υποστηρίξει την άποψη ότι προσφέρεται και στην Κύπρο η υιοθέτηση πρακτικής με την οποία η ανατρεπτική απόφαση να μπορεί να έχει, εάν 35 έτσι το κρίνει το Ανώτατο Δικαστήριο, μόνο μελλοντική ισχύ. Άποψη που προσκρούει κυρίως στην αντίρρηση ότι αυτό θα σήμαινε αναγνώριση δικαιοπλαστικής ιδιότητας η οποία θεωρείται, από 40 όσους προβάλλουν την αντίρρηση, ως ασυμβίβαστη με το Σύνταγμα που επιβάλλει τη διάκριση εξουσιών. Αλλά ακόμα και στη βάση της άλλης άποψης, ήτοι, ότι η δικαστική απόφαση δεν δημιουργεί κανόνα δικαίου, δεν διακρίνω κανένα εμπόδιο για την υιοθέτηση της μελλοντικής ισχύος απόφασης. Τουναντίον θεωρώ ότι αυτό θα το εδι-

καιολογούσε ο σφρασμός που πρέπει να διέπει την κάθε δικαστική απόφαση η οποία ενόσω ισχύει παράγει έννομα αποτελέσματα. Επισημαίνω και το εξής. Στον τομέα του διοικητικού δικαίου, το Ανώτατο Δικαστήριο, αποδέχθηκε την ορθότητα της προσέγγισης που προκύπτει από το *lex Barbarius Philippus* με πρακτικώς τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μελλοντικής ισχύος. Έτσι, παρόλον που η ακύρωση διοικητικής πράξης ενεργεί *ex tunc*, εν τούτοις τα ήδη γενόμενα από το *de facto* όργανο δεν ανατρέπονται: βλ. ανάμεσα σε άλλα τον Στασινόπουλο "Δίκαιο των Διοικητικών Πράξεων 1951, σελ. 194-199, και τις αποφάσεις Σ.τ.Ε. 191/1934, 825/1932, 820/1949. Τί είναι λοιπόν που κωλύει την ίδια προσέγγιση μελλοντικής ισχύος και στην περίπτωση ανατροπής απόφασης στο πλαίσιο του δικαίου σε άλλους τομείς και ειδικότερα του Συνταγματικού Δικαίου ώστε να περιοριστεί κατ' αναλογία η αρχή της αναδρομικότητας;

Στην αναφερθείσα ενδιάμεση απόφαση μου κατέληξα, σε σχέση με ό,τι ήταν εκεί επίδικο, πως σε περίπτωση ανατροπής της *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων* (ανωτέρω), οι βουλευτές που κατέλαβαν έδρα δυνάμει του Ν.95/86 θα στερούνταν εξ υπαρχής εξουσιοδότηση δικαίου και ότι, επιπλέον, θα προσφερόταν δικονομικώς η δυνατότητα δικαστικού ελέγχου. Δεν επεκτάθηκα ευρύτερα. Επιβάλλεται όμως τώρα να τεθεί και το εξής ερώτημα: Σε περίπτωση ανατροπής της *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων* (ανωτέρω) ποια θα είναι η υπόσταση των νόμων και αποφάσεων της Βουλής όπως και άλλων εκφάνσεων των δραστηριοτήτων της όταν, σύμφωνα πάντοτε με τη δική μου άποψη, θα προκύψει ότι η σύνθεσή της ήταν παράνομη; Θεωρώ ότι το ερώτημα είναι υψίστης σημασίας. Θεωρώ ότι θα έπρεπε και αυτό να μας απασχολήσει. Γιατί η απάντηση εξαρτάται από το κατά πόσο θα ισχύσει απόλυτα η αρχή της αναδρομικότητας ή θα υιοθετηθεί κάποια μορφή μελλοντικής ισχύος. Αυτό, κατά τη γνώμη μου, άπτεται άμεσα της κρίσης αναφορικά με το κατά πόσο η *Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλων* (ανωτέρω) θα πρέπει να ανατραπεί. Και τούτο διότι οι επιπτώσεις προσμετρούν στην απόφαση περί ανατροπής ή μη ανατροπής. Πάντως, εφόσον το Ανώτατο Δικαστήριο δεν είναι διατεθειμένο να διακηρύξει τη δυνατότητα μόνο μελλοντικής ισχύος μιας ανατρεπτικής απόφασης, είμαι υποχρεωμένος να εξετάσω το αίτημα για ανατροπή μέσα στο πλαίσιο του υφιστάμενου καθεστώτος το οποίο, επί του παρόντος, διέπεται στον υπό συζήτηση τομέα απόλυτα από την αρχή της αναδρομικότητας.

Επανερχομαι στη δυνατότητα ανατροπής προηγούμενης απόφασης του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Το Ανώτατο Δικαστήριο είναι

- ελεύθερο να χαράξει τη δική του γραμμή. Το Σύνταγμα, με εξαίρεση τις περιπτώσεις όπου το θέμα δεν είναι νομολογιακό αλλά ρυθμίζεται ως το αντικείμενο της εξέτασης - προανέφερα τις δύο κατηγορίες - δεν επιβάλλει οποιανδήποτε συγκεκριμένη κατεύθυνση.
- 5 Το Ανώτατο Δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει ότι για χάρη της απόλυτης βεβαιότητας του δικαίου θα δεσμευτεί απόλυτα από προηγούμενες αποφάσεις του. Η Δικαστική Επιτροπή της Βουλής των Λόρδων αυτό έπραξε στην *London Tramways Co., v. London County Council* [1898] A.C. 375. 'Η να αποφασίσει ότι, παρόλον
- 10 που ως θέμα γενικού κανόνα είναι αναγκαία η αυτοδέσμευση, εν τούτοις διατηρεί τη δυνατότητα παρέκκλισης ή ανατροπής υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Όπως αργότερα έπραξε η Δικαστική Επιτροπή της Βουλής των Λόρδων με δήλωση πρακτικής: βλ. Practice Direction [1966] 3 All E.R. 77. 'Η ακόμα να αποφασίσει ότι θα καταλήγει ανάλογα με το πώς το κρίνει ορθό στην όποια συγκεκριμένη περίπτωση χωρίς οποιαδήποτε αυτοδέσμευση. Θα εξετάσω στη
- 15 συνέχεια το πώς το Ανώτατο Δικαστήριο έχει τοποθετηθεί μέχρι σήμερα.
- 20 Αρχίζω με την τελευταία απόφαση επί του θέματος: *Δημοκρατία ν. Γιάλλουρον κ.ά.* (ανωτέρω). Μετείχα στη σύνθεση. Κατά την αντίληψή μου, ο λόγος της απόφασης έγκειται στη δυνατότητα επιλογής μεταξύ συγκρουόμενων αποφάσεων. Το Ανώτατο Δικαστήριο είχε εκεί να αποφασίσει μεταξύ, αφενός, της γραμμής που τέθηκε στη *Δημοκρατία ν. Χριστούδια* (1988) 3 Α.Α.Δ. 2622, η οποία ακολουθήθηκε στη *Δημοκρατία ν. Ηλιάδη* (1989) 3(Δ) Α.Α.Δ. 2360 και, αφετέρου, της γραμμής που είχαν χαράξει αποφάσεις τόσο πριν όσο και μετά την *Χριστούδια* (ανωτέρω), ήτοι, στην *Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλής των Αντιπροσώπων* (1985) 3 Α.Α.Δ.
- 25 1724, και *Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλής των Αντιπροσώπων* (1992) 3 C.L.R. 458, αντίστοιχα. Είπαμε τα εξής:

35 “Προκύπτει ότι ο λόγος της *Christoudia* δεν μπορεί να εναρμονισθεί, ούτε με την αρχή της διάκρισης των Εξουσιών, ούτε με τη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου, τόσο προγενέστερη, όσο και μεταγενέστερη της έκδοσής της.”

40 Για αυτή τη δυνατότητα η *Moodie v. I.R.C.* (ανωτέρω) προσφέρει χρήσιμο παράδειγμα. Λέχθηκε εκεί ότι η ασυμβίβαστη απόφαση πρέπει να αγνοηθεί: βλ. σελ. 55 d-f. Στη *Δημοκρατία ν. Γιάλλουρον κ.α.* (ανωτέρω) διατυπώσαμε και κάποιες παρατηρήσεις αναφορικά με τη δυνατότητα παρέκκλισης. Παραθέτω τη σχετική περικοπή:

“Παρέχεται η δυνατότητα παρέκκλισης από προηγούμενη

απόφαση της Ολομέλειας για λόγους ανάλογους με εκείνους για τους οποίους η Δικαστική Επιτροπή της Βουλής των Λόρδων στην Αγγλία μπορεί να αποκλίνει από προηγούμενες αποφάσεις της (βλ. *Practice Note* [1966] 3 All E.R. 77). Η δυνατότητα αυτή αναγνωρίζεται στη *Republic (Minister of Finance and Another v. D. Demetriades)* (1977) 3 C.L.R. 213. Η ευχέρεια παρέκκλισης από προηγούμενες αποφάσεις της Ολομέλειας είναι μεγαλύτερη σε θέματα συνταγματικού και διοικητικού δικαίου, όπως επεξηγείται στην απόφαση του Λοΐζου, Δ., στη *Demetriades*, θέση η οποία υιοθετείται με αναφορά στην Αμερικανική νομολογία (βλ. *Smith v. Allwright*, 88 L. Ed. 987 at p. 998). Η απόκλιση ή απομάκρυνση από προηγούμενη δικαστική απόφαση δικαιολογείται οποτεδήποτε διαπιστώνεται ότι η αρχή την οποία ενσωματώνει είναι εσφαλμένη. Η ελευθερία είναι αναμφιβόλως μεγαλύτερη οποτεδήποτε προηγούμενη δικαστική απόφαση συγκρούεται με θεμελιακή συνταγματική αρχή, όπως η διάκριση των Εξουσιών.”

Θεωρώ ότι αυτά αποτελούν παρατηρήσεις μή συναρτημένες με τον λόγο της απόφασης. Αναγνωρίζω πάντως τη δική μου ευθύνη για αυτά που λέχθηκαν. Είμαι όμως υποχρεωμένος να δηλώσω τώρα ότι δεν τα θεωρώ ορθά.

Η *Δημοκρατία ν. Δημητριάδη* (1977) 3 Α.Α.Δ. 213, δεν αποτελεί αυθεντία για οτιδήποτε. Ηγέρθη εκεί θέμα ανατροπής της *Μικρομιάτης ν. Δημοκρατίας* 2 R.S.C.C. 125. Δύο από τους πέντε δικαστές, ήτοι, οι Μαλαχτός και Λ. Λοΐζου, αποφάσισαν ανατροπή. Για τη δυνατότητα αυτή λέχθηκαν τα εξής (στη σελ. 248):

“No doubt, this court in its appellate jurisdiction is not bound to follow the decisions of the former Supreme Constitutional Court, or even its own decisions, and can always depart from them, when, of course, there are good reasons for doing so (see in this respect *Constantinides v. The Republic* (1969)3 C.L.R. 523).”

Παρά το αποτέλεσμα της, η υπόθεση *Κωνσταντινίδη* (ανωτέρω) στην οποία έγινε παραπομπή δεν έθεσε, με αναφορά σε συζήτηση του θέματος, αρχές και δεν καθιέρωσε γενική πρακτική. Έπειτα, στη *Δημητριάδη* (ανωτέρω) ο δικαστής Α. Λοΐζου, αφού προέβη σε ευρεία ανασκόπηση της νομολογίας και αφού έλαβε υπόψη την Αγγλική Πρακτική του 1966, διατύπωσε τα εξής κριτήρια προκειμένου περί ανατροπής:

5 “The Supreme Court is entitled ..... to depart from precedent if it is of opinion that they are wrong or that changed political, economic and social developments call for a review of its previous approach, particularly so in matters of Constitutional and Administrative Law. It should, however, be reluctant and cautious to depart from precedent and should always be guided by the fact that such a departure should not interfere retrospectively with contractual relations and fiscal arrangements. With regard to precedent in Criminal Law matters, see the case of *The Republic*
10 *v. Nicolaos Sampson* (1977) 2 C.L.R. 1 at p. 80.”

Σε σχέση όμως με τη *Μικρομιάτη* (ανωτέρω) αποφάνθηκε πως, όταν εκείνη αποφασίστηκε, ήταν ορθή και ότι τίποτε δεν καταδείχθηκε περί αλλαγής περιστάσεων που να δικαιολογούσαν την ανατροπή. Εκείνο που θα μπορούσε κατ' ανώτατο όριο να θεωρηθεί ως μέρος του σκεπτικού είναι ότι η ανατροπή δικαιολογείται όπου επήλθε αλλαγή στις περιστάσεις. Εν πάση όμως περιπτώσει αυτό προέρχεται από μόνο μια από τις αποφάσεις. Σε παρόμοια έκταση ασχολήθηκε με τη νομολογία και ο τότε πρόεδρος Τριανταφυλλίδης, αλλά χωρίς αναφορά προς τις ανάγκες της υπόθεσης όπως ο ίδιος τις αντίκρισε, δεδομένου ότι έκρινε την υπόθεση επί άλλου σημείου άσχετου με το ζήτημα ανατροπής της *Μικρομιάτη* (ανωτέρω). Με τον πρόεδρο συμφώνησε και ο δικαστής Σταυρινίδης. Προκύπτει, συνεπώς, ότι στη *Δημητριάδη* (ανωτέρω) δεν υπήρξε σύγκληση μεταξύ των δικαστών η οποία να δημιουργεί λόγο (ratio) σχετικά με κριτήρια ανατροπής προηγούμενης απόφασης. Στην *Ελευθερίου -Κάγκα ν. Δημοκρατίας*, υπόθ. αρ. 494/87, ημερ. 13 Φεβρουαρίου 1989 - πρωτόδικη απόφαση στην οποία αναφερθήκαμε στη *Δημοκρατία ν. Γιάλλουρου κ. ά.* (ανωτέρω) σχολιάστηκαν κάποιες πτυχές της δεσμευτικότητας και έγινε παραπομπή στη *Δημητριάδη* (ανωτέρω). Πρέπει να πω, με εκτίμηση, πως η εν λόγω απόφαση δεν προωθεί προς λύση το ζήτημα που τώρα εξετάζεται.

Επίκληση στη *Δημητριάδη* (ανωτέρω) έγινε από το Ανώτατο Δικαστήριο και σε άλλες αποφάσεις. Θα αναφερθώ σε δύο πρόσφατες που νομίζω ότι είναι οι πιο σημαντικές. Στην υπόθεση *Δημοκρατία ν. Θαλασσινού* (1991) 3 Α.Α.Δ. 203, ο τότε πρόεδρος Α. Λοΐζου, εκδίδοντας την απόφαση της πλειοψηφίας ανέφερε τα εξής στη (σελ. 217):

40 “..... το θέμα που τίθεται σήμερα, είναι κατά πόσο το Δικαστήριο τούτο είναι διατεθειμένο ένεκα της ύπαρξης βασίμων λόγων να αναθεωρήσει την προηγούμενη νομολογία του, εξετάζοντάς την στην υπόθεση αυ-

τή, ως Ολομέλεια, πράγμα που δικαιούται να κάμει σύμφωνα με τις αρχές που διέπουν το δεσμευτικό των προηγούμενων αποφάσεων όπως καθιερώθηκε από τη Νομολογία μας. (Βλέπε **Δημοκρατία ν. Δημητριάδης** (1977) 3 C.L.R. 213.)”

5

Δε διατυπώθηκαν κριτήρια. Και η παραπομπή στην υπόθεση **Δημητριάδη** (ανωτέρω), δε συμβάλλει σε προώθηση του υπό εξέταση ζητήματος ενόψει των επισημάνσεων στις οποίες έχω ήδη προβεί σε σχέση με εκείνη την απόφαση.

10

Έπειτα είναι η **Νικολάου κ.α. ν. Νικολάου κ.α.** (Αρ. 2) (1992) 1 Α.Α.Δ. 1338. Εκεί, το Ανώτατο Δικαστήριο, με σύνθεση δέκα Δικαστών, ισοψήφισε επί συνταγματικού θέματος. Με απόφαση που εξέδωσε ο δικαστής Στυλιανίδης, κρίθηκε ότι οι νόμοι σε σχέση με τους οποίους είχε παραπεμφθεί και εξεταζόταν το θέμα, ήταν συνταγματικοί. Είχε ως λόγο τη διαπίστωση ότι η γνωμάτευση στην Αναφορά αρ. 1/86, **Πρόεδρος της Δημοκρατίας ν. Βουλής των Αντιπροσώπων** (1986) 3 C.L.R. 1439, δεν ήταν σύμφωνη με την απόφαση στην **Ιωαννίδης ν. Αστυνομίας** (1973) 2 C.L.R. 125, και έτσι παρεχόταν στο Ανώτατο Δικαστήριο δικαίωμα επιλογής. Η παρατήρηση στην απόφαση ότι “σε συνταγματικά θέματα το Δικαστήριο είναι ολιγότερο δεσμευμένο να ακολουθήσει το δικαστικό προηγούμενο” δεν ήταν ως εκ τούτου συναρτημένη με τον λόγο της γνωμάτευσης. Όπως και στη **Δημοκρατία ν. Γιάλλουρου κ.ά.** (ανωτέρω). Ακριβώς το ίδιο ισχύει και για την πρόσθετη απόφαση του δικαστή Πογιατζή, στην οποία παρατήρησε ότι “απόκλιση από δικαστικό προηγούμενο παρέχει στο Ανώτατο Δικαστήριο, το οποίο ελέγχεται μόνο από τη συνείδηση των μελών του, μοναδική ευκαιρία και δυνατότητα αυτοελέγχου και διόρθωσης τυχών λαθών του.” Στην απόφαση των άλλων πέντε δικαστών την οποία εξέδωσε ο νυν πρόεδρος, αφού διαπιστώθηκε η ορθότητα του λόγου της γνωμάτευσης στην Αναφορά αρ. 1/86 (ανωτέρω) - όπως αυτός διασαφηνίστηκε σε μεταγενέστερη απόφαση - και αφού επισημάνθηκε η ταυτοσημία των εισηγήσεων που είχαν γίνει σε εκείνη με ό,τι ετίθετο υπό κρίση, η κατάληξη ήταν ότι δεν υπήρξε στο διάστημα που διέρρησε αξιολογή μεταβολή ώστε να δικαιολογείτο η επανεξέταση. Συνεπώς, τα όσα εκτίθενται στην εν λόγω απόφαση αναφορικά με τα “περιθώρια και προϋποθέσεις για απόκλιση από προηγούμενες αποφάσεις” αποτελούν παρατηρήσεις μή αναγκαίες για την έκβαση, με μόνη εξαίρεση την άποψη σε σχέση με το κριτήριο μεταβολής περιστάσεων. Τα παραθέτω. Είναι στη σελ. 1406:

15

20

25

30

35

40

“Τα περιθώρια και προϋποθέσεις για απόκλιση από προηγούμενες αποφάσεις της ολομέλειας του Ανωτάτου Δικαστηρί-

5 ου είναι ανάλογες με εκείνες που παρέχονται στη Δικαστική
 Επιτροπή της Βουλής των Λόρδων να αποκλίνει από προηγού-
 μενες αποφάσεις της που περιέχονται στη διακήρυξη του 1966,
 [1966] 3 All E.R. 77. Στο προοίμιο της Διακήρυξης Πρακτικής
 10 επαναβεβαιώνεται η προσήλωσή στο δικαστικό προηγούμενο ως
 το θεμέλιο πάνω στο οποίο οικοδομείται το δίκαιο και προσ-
 διορίζεται η εφαρμογή του σε συγκεκριμένους τομείς. Προηγού-
 μενες αποφάσεις του δικαστηρίου θεωρούνται κατά κανόνα δε-
 15 σμευτικές. Μόνο λόγοι κεφαλαιώδους σημασίας, όπως η ου-
 σιαστική μεταβολή των περιστάσεων στις οποίες εδράζεται αρ-
 χή δικαίου, μπορεί να δικαιολογήσουν απόκλιση από το λόγο
 προηγούμενης απόφασης του δικαστηρίου. (*Fitzleet Estates*
Ltd v. Cherry [1977] 3 All E.R. 996 (H.L.) - Βλ. επίσης *Bremer*
Vulkan n. South India Shipping (1981) 1 All E.R. 289, *Paal*
 15 *Wilson & Co v. Blumenthal* [1983] 1 All E.R. 34, *Food Corp of*
India v. Antclizo Shipping [1988] 2 All E.R., 513). Ευχέρεια για
 απόκλιση παρέχεται και όταν κριθεί ότι προηγούμενη απόφαση
 βασίζεται σε αδιαμφισβήτητα εσφαλμένη αρχή δικαίου ή οδηγεί
 20 σε καταφανώς άδικα αποτελέσματα. (*O' Brien v. Robinson*
 [1973] 1 All E.R., 583, (H.L.).)

Δεν προσφέρεται εξήγηση αναφορικά με το γιατί η πρακτική του
 Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κύπρου να είναι ανάλογη με ότι η Δι-
 25 καστική Επιτροπή της Βουλής των Λόρδων της Αγγλίας καθόρισε
 ως τη δική της πρακτική το 1966. Σπεύδω όμως να προσθέσω ότι
 θεωρώ πως η εν λόγω Αγγλική Πρακτική αποτελεί μια συντηή προ-
 σέγγιση. Εκφράζει, καθώς μου φαίνεται, με τρόπο ισορροπημένο
 τις αρχές και τους παράγοντες που θα έπρεπε να προσμετρήσουν
 30 στο εγχείρημα και δε θεωρώ άτοπη την άντληση καθοδήγησης από
 αυτή. Έχει ως εξής:

35 "Their Lordships regard the use of precedent as an
 indispensable foundation upon which to decide what is the law and
 its application to individual cases. It provides at least some degree
 of certainty upon which individuals can rely on the conduct of their
 affairs, as well as a basis for orderly development of legal rules.

40 Their lordships nevertheless recognise that too rigid adherence
 to precedent may lead to injustice in a particular case and also
 unduly restrict proper development of the law. They propose
 therefore to modify their present practice and, while treating
 former decisions of this House as normally binding, to depart from
 a previous decision when it appears right to do so.

In this connection they will bear in mind the danger of disturbing retrospectively the basis on which contracts, settlements of property and fiscal arrangements have been entered into and also the especial need for certainty as to the criminal law.”

5

Η Αγγλική Πρακτική, αφού υπογραμμίζει την αναγκαιότητα για βεβαιότητα στο δίκαιο, επισημαίνει τον κίνδυνο που μπορεί να συνεπάγεται η ανατροπή στον τομέα των συμβατικών και οικονομικών σχέσεων και υπογραμμίζει τις ανάγκες στον ευαίσθητο τομέα του ποινικού δικαίου. Δεν απευθύνεται όμως - ενόψει βέβαια της διαφοράς στην εκεί συνταγματική δομή - και σε κάτι το ιδιαίτερα σημαντικό στη δική μας περίπτωση. Εννοώ τον κίνδυνο πολιτειακής αναστάτωσης τον οποίο μπορεί να συνεπάγεται η ανατροπή απόφασης η οποία ρυθμίζει συνταγματικό θέμα, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τις τρεις λειτουργίες του κράτους. Όπως εν προκειμένω είναι η σύνθεση της Βουλής των Αντιπροσώπων. Επισημαίνω πάντως ότι στις παρατηρήσεις που έγιναν στην εν λόγω απόφαση στη Νικολάου (ανωτέρω) δεν γίνεται αναφορά στη νομολογία των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής σχετικά με την εκεί αυξημένη προθυμία ανατροπής αποφάσεων σε συνταγματικά θέματα. Ενώ σε άλλες προηγούμενες Κυπριακές αποφάσεις γίνεται τέτοια αναφορά και μάλιστα επιδοκιμαστικά, χωρίς όμως ποτέ να έχει αποτελέσει το λόγο τους. Την προσέγγιση στις Ηνωμένες Πολιτείες την αποδίδω στις δικές τους εγγενείς και ιδιαίζουσες ανάγκες που καμία σχέση δεν έχουν με τις δικές μας. Εν πάση όμως περιπτώσει, δε θεωρώ ορθή την προσέγγιση που εμφανίζει εύκολη την ανατροπή σε συνταγματικά θέματα. Τουναντίον, θεωρώ ότι σε αυτό τον τομέα η βεβαιότητα του δικαίου πρέπει να αντισταθμίζει οποιαδήποτε άλλη αρχή ή παράγοντα.

20
25
30

Με την Αγγλική Πρακτική του 1966, παρέχεται δυνατότητα ανατροπής όταν αυτό φανεί ορθό. Εξειδικεύεται η περίπτωση όπου η αυστηρή προσήλωση στη νομολογία μπορεί να οδηγήσει σε αδικία σε συγκεκριμένη περίπτωση και επίσης όπου η προσήλωση αδικαιολόγητα παρεμποδίζει την ορθή εξέλιξη του δικαίου. Τα κριτήρια που εκτίθενται στην εν λόγω απόφαση στη Νικολάου (ανωτέρω) δεν συνάδουν με ό,τι αναφέρεται στην Αγγλική Πρακτική, παρόλον που η απόφαση τα θεωρεί ανάλογα. Με τις παρατηρήσεις στην εν λόγω απόφαση διατυπώνονται σε διάλειξη τρεις λόγοι που δικαιολογούν την ανατροπή: Είναι οι εξής:

35
40

(α) Η ουσιαστική μεταβολή των περιστάσεων στις οποίες εδράζεται αρχή δικαίου

(β) Όταν κριθεί ότι προηγούμενη απόφαση βασίζεται σε αδιαμφισβήτητα εσφαλμένη αρχή δικαίου

5 (γ) Όταν κριθεί ότι η προηγούμενη απόφαση οδηγεί σε καταφανώς άδικα αποτελέσματα.

Πάντως, οι Αγγλικές αποφάσεις που αναφέρονται στις εν λόγω παρατηρήσεις δεν υποστηρίζουν την αυθυπαρξία σε διάζευξη του (β) ανωτέρω.

10

Δεσμευτική απόφαση αναφορικά με το πότε δικαιολογείται η ανατροπή προηγούμενης απόφασης δεν υπάρχει στην Κύπρο. Καθώς όμως ανέφερα, η Αγγλική Πρακτική προσφέρει ένα μέτρο λογικής. Σε αυτή λοιπόν την Πρακτική είναι που θα τοποθετήσω το συλλογισμό μου και τις επισημάνσεις μου αναφορικά με τα κριτήρια για ανατροπή προηγούμενων αποφάσεων. Όπως εξάλλου έγινε και στην εν λόγω απόφαση του νυν Προέδρου Πική στη *Νικολάου* (ανωτέρω). Δεν θα επιχειρήσω εξαντλητική διερεύνηση. Θα επικεντρώσω την προσοχή, όσο είναι δυνατό, στην περίπτωση όπου διαπιστώνεται πως μια προηγούμενη απόφαση, η οποία εμφανίζεται δεσμευτική, είναι εν τούτοις εσφαλμένη, δηλαδή στη διάζευξη (β) ανωτέρω.

15

20

Αρχίζω με τη δήλωση του δικαστή Reid στην *Jones v. Secretary of State* [1972] 1 All E.R. 145, αναφορικά με ό,τι αντιλαμβανόταν ως την εμπέδωση που προοριζόταν να έχει η διακηρυχθείσα Αγγλική Πρακτική. Γιατί αν πρόκειται να πάρουμε το γράμμα της Αγγλικής Πρακτικής ας πάρουμε και το πνεύμα. Παραθέτω ένα μέρος που νομίζω ότι εκφράζει την ουσία (στη σελ. 149):

30

“My understanding of the position when this resolution was adopted was and is that there were a comparatively small number of reported decisions of this House which were generally thought to be impeding the proper development of the law or to have led to results which were unjust or contrary to public policy and that such decisions should be reconsidered as opportunities arose. But this practice was not to be used to weaken existing certainty in the law.”

35

40 Αυτή η εξήγηση αναδεικνύει ακόμα εναργέστερα τη σοφία της Αγγλικής Πρακτικής. Στην υπόθεση *Jones* (ανωτέρω), παρόλον που η πλειοψηφία θεώρησε την εκεί υπό συζήτηση απόφαση εσφαλμένη, θεώρησε εν τούτοις άτοπη την ανατροπή της, κυρίως ενόψει των επιπτώσεων που θα είχε η ανατροπή σε προκύψαντα δικαιώματα

αλλά και για χάρη της βεβαιότητας του δικαίου. Αυτό το δεύτερο το έθεσαν εμφαντικά οι δικαστές *Wiberforce* και *Simon*. Ο πρώτος είπε (στη σελ. 172):

“On a question of construction of an Act of Parliament, as to which this House has the last word until Parliament itself intervenes, there are strong objections against a change of course by this House. Unless the cases, first and subsequent, wholly coincide, there may be a doubt which decision of the House, on one point or another arising in a future case, prevails, and litigants may be encouraged in future disputes, under this and other Acts, to take the chance of an appeal here, in the hope of procuring a departure, when otherwise they would not have done so. So even though (as I do) I found the decision in *Re Dowling* unacceptable, I should be disposed to follow it.”

Και ο δεύτερος (στη σελ. 196):

“Your Lordships will, I apprehend, be reluctant to encourage frequent litigants before your Lordships’ House ..... to endeavour to re-open arguments once concluded against them particularly since appellate committees do not sit in banc, so that similar arguments might be put forward in successive cases in the hope of finding a favourably constituted committee.”

Δεν εκφράστηκαν βέβαια όλοι οι δικαστές με τον ίδιο τρόπο. Είναι όμως αξιοσημείωτο το ότι εκείνοι που τάχθηκαν υπέρ της ανατροπής το έπραξαν, καθώς μου φαίνεται, διότι δεν θεώρησαν ότι η ανατροπή θα συνεπαγόταν σοβαρές δυσμενείς επιπτώσεις.

Στην υπόθεση *Miliangos and George Frank (Textiles) Ltd.* (ανωτέρω), ανατράπηκε κατά πλειοψηφία τεσσάρων έναντι ενός η *Havana Railways* (ανωτέρω). Η εξήγηση για την ανατροπή εκτίθεται ευσύνολπα στο ακόλουθο απόσπασμα από την απόφαση του δικαστή *Wiberforce* (στη σελ. 467):

“My Lords, on the assumption that to depart from the *Havana Railways* case would not involve undue practical difficulties, that a new and more satisfactory rule is capable of being stated, I am of opinion that the present case falls within the terms of the declaration. To change the rule would, for the reasons already explained, avoid injustice in the present case. To change it would enable the law to keep in step with commercial needs and with the majority of other countries facing similar problems.”

Ο δικαστής που τάχθηκε εναντίον της ανατροπής το έπραξε κυρίως διότι θεώρησε ότι η αλλαγή στο δίκαιο σε εκείνο τον τομέα δεν έπρεπε να προέλθει δικαστικώς αλλά από το νομοθετικό σώμα, ότι θα προκαλούνταν δυσμενείς επιπτώσεις με την αναδρομική εφαρμογή, ότι θα δημιουργούνταν διάφορες ανωμαλίες και τελικά διότι
 5 δεν είχε πεισθεί ότι ο νέος κανόνας θα ήταν καλύτερος από τον υπάρχοντα. Η σημασία αυτής της υπόθεσης έγκειται στη σφαιρική αντίκρουση των διαφόρων πτυχών. Το αποτέλεσμα δεν στηρίχθηκε στο ότι και μόνο η απόφαση στην υπόθεση **Havana Railways** (ανω-
 10 τέρω) ήταν εσφαλμένη, ή ότι δεν εξυπηρετούσε τις σύγχρονες ανά-
 γκες.

Σημαντική είναι και η **Knüller Ltd. v. DPP** [1972] 2 All E.R. 898. Ηγέρθη εκεί το κατά πόσο θα έπρεπε να ανατραπεί η υπόθε-
 15 ση **Shaw** [1961] 2 All E.R. 446, στην οποία είχε αποφασιστεί έντε-
 κα χρόνια ενωρίτερα ότι υπήρχε, γνωστό στο κοινό δίκαιο, ποινι-
 κό αδίκημα συνωμοσίας προς διαφθορά των δημοσίων ηθών. Θε-
 ώρω χρήσιμο να παραθέσω μερικά αποσπάσματα τα οποία αντι-
 20 κατοπτρίζουν την Αγγλική προσέγγιση. Ο δικαστής Reid ανέφερε
 τα εξής (στη σελ. 903):

“I dissented in **Shaw’s** case. On reconsideration I still think that the decision was wrong and I see no reason to alter anything which I said in my speech. But it does not follow that I should now
 25 support a motion to reconsider the decision. I have said more than
 once in recent cases that our change of practice in no longer
 regarding previous decisions of this House as absolutely binding
 does not mean that when ever we think that a previous decision
 30 was wrong we should reverse it. In the general interest of cer tainty
 in the law we must be sure that there is some very good reason
 before we so act.”

Ο δικαστής Morris συμφωνώντας ανέφερε (στη σελ. 209):

35 “Once this House in its judicial capacity was satisfied that the
 offence was known to and existed as part of the law it would
 neither have been proper nor would it have been within the judicial
 province to proclaim or to suggest that the law should be forgotten
 or ignored or that its force should be denied. The decision in
 40 **Shaw’s** case was made nearly 11 years ago. We were told that in
 one period of four years since that time there had been over 30
 prosecutions for conspiracy to corrupt public morals; we do not
 know how many in total there have been. Those prosecutions
 were for an offence which this House had authoritatively laid down

to be a part of our criminal law. It is accepted that all relevant authorities were examined before this House came to its decision. There comes a stage when further disputation should cease.”

Ο δικαστής Simon, με τον οποίο συμφώνησε και ο δικαστής Kilbrandon, επίσης απέρριψε το αίτημα για ανατροπή, αναφέροντας ανάμεσα σε άλλα και τα εξής (στη σελ. 931):

“*Shaw’s* case laid down with certainty that the offence of conspiracy to corrupt public morals was part of our criminal law. Parliament, in the Theatres Act 1968, recognised that this had been so established. A number of persons have been prosecuted and convicted on this basis. It was not contended that the rule had led to any injustice.”

Μόνο ο δικαστής Diplock ήταν διατεθειμένος να ανατρέψει τη *Shaw* (ανωτέρω) και αυτό όχι αποκλειστικά εξ αιτίας του ότι την θεωρούσε εσφαλμένη αλλά και εξ αιτίας συνάμα του γεγονότος ότι περιορίζε αδικαιολόγητα την ελευθερία του πολίτη στον τομέα του ποινικού δικαίου χωρίς ταυτόχρονα να προκύπτει σοβαρός λόγος προς ανάσχεση. Καθώς εξήγησε (στη σελ. 923):

“If the decision is *Shaw’s* case was wrong, as I am satisfied it was, should it nonetheless be followed, or ought it to be overruled? The courts should be the vigilant guardians of the liberty of the citizen. If this House in its judicial capacity has mistakenly curtailed the liberty of the citizen to do what he wants to do, by holding that if he does it he is liable to be punished by the state, it seems to me self-evident that this House should correct its mistake unless there are compelling reasons to the contrary.”

Στην υπόθεση *Food Corporation of India v. Antclizo Shipping* [1988] 2 All E.R. 513, όπου ζήτημα ανατροπής προηγούμενης απόφασης κρίθηκε, ενόψει των γεγονότων, να μην ήταν παρά μόνο ακαδημαϊκό, η Δικαστική Επιτροπή της Βουλής των Λόρδων άφησε να εννοηθεί ότι αν το θέμα εγειρόταν, θα το εξέταζε κυρίως ενόψει των προβλημάτων που δημιουργούσε η προηγούμενη απόφαση. Ιδιαίτερα ενδιαφέρονσα είναι η υπόθεση *Fitzleet Estates Ltd. v. Cherry* [1977] 3 All E.R. 996. Η υπόθεση ήταν πανομοιότυπη με μιαν άλλη προηγούμενη την *Chancery Lane Saïe Deposit Offices Co., Ltd.* [1966] 1 All E.R. 1. Την προηγούμενη υπόθεση την απόφασε η Δικαστική Επιτροπή της Βουλής των Λόρδων κατά πλειοψηφία 3:2 με διαφορετική σύνθεση. Στη νέα υπόθεση επιχειρήθηκε η ανατροπή της προηγούμενης επειδή ήταν εσφαλμένη. Κρίθηκε

ομόφωνα ότι από μόνος του ο λόγος ότι η προηγούμενη απόφαση ήταν εσφαλμένη δεν δικαιολογούσε εξέταση του αιτήματος για ανατροπή. Σημαντική θεωρώ και την Αυστραλιανή υπόθεση **Geelong Harbor Commissioners v. Gibbs Bright** (ανωτέρω). Το Ανακτοσυμβούλιο, χωρίς εκεί αναφορά προς την Αγγλική Πρακτική του 1966 αλλά ως θέμα φιλοσοφίας στην προσέγγιση - εγχείρημα παρόμοιο με το δικό μας - ανέφερε τα εξής σχετικά με αίτημα για ανατροπή που στηριζόταν στο ότι προηγούμενη απόφαση ήταν εσφαλμένη (στη σελ. 512):

10

“The law laid down by a judicial decision, even though erroneous, may work in practice to the satisfaction of those who are affected by it, particularly where it concerns the allocation of the burden of unavoidable risks between parties engaged in trade or commerce and their insurers. If it has given general satisfaction and caused no difficulties in practice, this is an important factor to be weighed against the more theoretical interests of legal science in determining whether the law so laid down ought now to be changed by judicial decision.”

20

Συμμερίζομαι τις απόψεις που εκφράστηκαν στις Αγγλικές υποθέσεις που ανέφερα σχετικά με το πώς πρέπει να προσεγγίζεται το ζήτημα όταν μια προηγούμενη απόφαση είναι εσφαλμένη. Το γεγονός από μόνο του δεν δικαιολογεί την ανατροπή. Πρέπει να συντρέχουν και άλλες περιστάσεις που να την καθιστούν αναγκαία. Και πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα τυχόν προβλήματα που θα προκύψουν. Στην προκειμένη περίπτωση η ανατροπή θα συνεπάγεται σοβαρές και εν μέρει απρόβλεπτες συνέπειες. Θα καταφέρει καιρίο πλήγμα. Η ανατροπή για μόνο τον λόγο ότι η προηγούμενη απόφαση είναι εσφαλμένη εγκυμονεί γενικότερα σοβαρούς κινδύνους. Θα μπορούσε άραγε να ισχύσει το ίδιο κριτήριο αν, κατόπιν σχετικού αιτήματος, το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι και η **Γενικός Εισαγγελέας ν. Ιμπραήμ και Άλλοι** (1964) C.L.R. 195, είναι εσφαλμένη; Οπότε με την ανατροπή της θα κατέρρεε ολόκληρο το οικοδόμημα της δικαστικής λειτουργίας από το 1964; Τα κριτήρια προκειμένου περί ανατροπής προηγούμενης απόφασης πρέπει να λαμβάνουν υπόψη όλες τις ανάγκες που προκύπτουν από την πραγματικότητα. Την οποία δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε. Γι' αυτό, παρόλον που θεωρώ εσφαλμένη την **Αγγελίδης ν. Πέτα και Άλλον** (ανωτέρω), θεωρώ ότι δεν δικαιολογείται η ανατροπή της. Διότι δεν συντρέχει οποιαδήποτε αναγκαία κατάσταση όπως η εξ αιτίας της δημιουργία δυσχερειών. Το αντίθετο. Αλλά και να συνέτρεχε τέτοια κατάσταση, αυτή θα έπρεπε να συνυπολογιστεί με ό,τι αντιλαμβάνομαι να είναι τα προβλήματα που θα προκύψουν από την ανατροπή της. Έτσι

25

30

35

40

ώστε να διασφαλιστεί ότι το οφέλημα που θα προέκυπτε από την ανατροπή θα ήταν μεγαλύτερο από τα προβλήματα που θα προκαλούσε. Το Άρθρο 179.1 καθώς εξήγησα, δεν αποκλείει τέτοια προσέγγιση. Καταλήγω ότι η αίτηση δεν πρέπει να επιτύχει.

5

Η αίτηση απορρίπτεται.

Η αίτηση επιτυγχάνει κατά πλειοψηφία.